

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САЊАТИ Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqq boshlagan e-mail: uzas@mcs.uz 2014-yil 14-mart • №11 (4254)

Хар кунимиз Наврўз бўлсин!

ТУРЛИ ЧЕЧАК ОЧИЛДИ

Халқимизда “хар бир фасл ўз навосига эга”, деган қадимий нақл бор. Юртимизда баҳор нафаси уфураётган шу кезларда бу нақл шунчаки бир қиёс эмаслигини ҳис этасан. Эрта тонгдан эшитилувчи қушлар чуғури, кўкда гулгун ўйнаётган қалдирғочлару ариқлар лабидан тошаётган сув шарқиротида ҳам ажиб бир оҳанг, нафис бир куй муҷассамдек. Зеро, Ўзбекистоннинг географик ўрни инсон ва табиат ўртасидаги уйғун муносабат энг ёрқин намоён бўлувчи минтақага тўғри келади.

Эҳтимол, шунинг учун ҳам баҳор фаслига мойил бўлган ўзгариш бу ҳудудда яшаган аҳоли томонидан ҳамisha айрича шодийна билан кўтиб олинган. Бу ҳолат қадимги халқ кўшиқларида ҳам ёрқин ифода этилган. Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луготут турк” деб аталмиш тадқиқотида қиш билан ёз ўртасидаги мунозара бежиз келтирилмаган. Олим қишнинг “енглишини”, ёзнинг “ғалаба қозонишини” далилловчи гўзал кўшиқ намуналарини мисол қилиб келтирар экан, она табиатдаги кўклам нафасини куйидаги мисралар воситасида тасвирлайди:

Арафа

Турли чачак ярилди,
Барчин язим қарулди,
Учмақ яри қўрилди,
Тумлуг яна қалғусуз.

Мазмуни: ҳар турли чечаклар очилди, худди (сернақш) ипак гиламлар ёзилгандай. Жаннат ери кўринди. Совуқ ҳеч қайтиб келмас даражада ҳаво исиди.

Қақлар қамуғ қуларди,
Тағлар балам иларди,
Ажун тани жилриди,
Туту чечак йерқашур.

Мазмуни: сувлар кўпайиб, чуқурлар кўлга айланди. Тоғ бошлари хаёлий нарса каби (аранг кўзга) илашди. Дунёнинг нафаси илиди, дарахтлар гуллади, йилқилар уор олишди.

Давоми иккинчи саҳифада.

Хар-хил гуллар саф тортди (Маҳмуд Кошғарий, “Девону луготут турк”. “Фан” нашриёти. Тошкент, 1960. 141, 189-бетлар.) Олим ўз китобида баҳор фаслида табиатдаги ўзгаришлар акс этган кўплаб тўртликларни келтиради. Натижада ўқувчи тасавурида қишнинг чекиниши оқибатида фақат чечаклар очилиши, қорлар эриши ҳақидагина эмас, бутун ҳайвонот оламида, инсонлар хатти-ҳаракатида ҳам ижобий ўзгаришлар рўй бериши билан боғлиқ қизикarli бадий лавҳалар пайдо бўлади. Юсуф Хос Хожиб ҳам “Кутадғу билиг” дostonида замондоши Маҳмуд Кошғарийдан бу соҳада ортада қолмасликка ҳаракат қилгандек туюлади. Шоир баҳор келиб зерикарли қишнинг ҳайдалишини, кўшнинг ўз ўрнига, яъни тун ва куннинг тенглик пайтига қайтганини; дарахтларнинг яшил кийиниб, қизил, сариқ рангларга безанганини; турли-туман чечакларнинг қулиб очилганини; гоз, ўрдақ, оққушларнинг осмонни тўлдириб учганини; гулзорда булбуллар минг овоз таратиб сайраганини бениҳоя гўзал тасвирлайди.

Муҳаммад Карим олган сурат.

Атласдек шовлаиб келмоқда кўклам!

МУЛК ВА МУЛҚДОР

Навоий ижодида ғоя ва тасвир сифатида

сидаги фикр, ғоя, тасвирлар, кўрсатмалари адибнинг “Хамса”, “Муншаот”, “Вақфия”, “Маҳбуб

Навоий гушани

ул-қулуб” сингари асарларида, хатто баъзи шеърларида ҳам теран маъно ва ранг-баранг шаклда ўз ифодасини топган.

Навоий “мулк” сўзида давлат, мамлакат маъносидан ташқари

тақдир, жамият, давлат, раият, бойлик, адл, адоват, ҳақ-ҳуқуқ, риёз, ҳазина, иқтисодий дастак, бож, солиқ, ижтимоий тенглик ва тенгсизлик, ободлик, таназзул каби умумхалқ аҳамиятига эга бўлган муҳим муаммоларга эътиборни тортади. Дунё ишла-рига ибрат назари билан қараган Навоий ўз молу мулкни иштиёрий равишда раият ман-фаатини кўзлаб эҳсон ҳамда хайрли, мақсадли, ижтимоий

ишларга сарфлаган. Бу билан у барча замон мулкдорлигига ибратли мулкдор сиймосида намоён бўлади. Давлатшоҳ Самарқандий ёзади: “Сўнгра ҳолис мулкни ва ҳалол бойлигини Худо йўлига сарфлаб, мамлакатда мадрасалар, мас-жидлар, работлар, хайрли жой-лар ҳамда дорушшифо қуришга харжлади. Уша жойларга белги-ланган вақфлари муомалада юрган (пул ҳисобида) тахминан 500 туман кепакни (бир туман ўн мингга тенг) ташкил этади”

Давоми иккинчи саҳифада.

БАҲОР НАШИДАСИ

Ноз ила қадам ташлаб,
Келар оҳиста баҳор,
Гоҳ тебраниб чечакдай,
Гоҳ қушлардай талпиниб.
Ҳеч кимга сездирмасдан
Куппа-қундузи ошқор
Яшил рангга бўяди
Шўх ариқлар лабини.

Ўтин қалаб ўчоққа
Ўрик қайнатар она,
“Илик узилди” қушлар
Шарбати бўлур дармон.
Она, қабингизда ҳам
Майсалар унди яна,

Тагин баҳор сепини
Ёзаётир беармон.

О, афсунгар баҳорим,
Нафасингда ҳикмат бор,
Қандай очилганин ҳам
Билмай қолар бинафша.
Беш кунлик давронидан
Мағруру беҳтиёр
Ўзин бозордан олиб,
Бозор солар бинафша.

Очилмоқ вақти келди,
Очиламан, дер энди,
Ибо сақлаб қирларда

Ниҳон ётган долалар.
Ўйнай деса шахтига
Торлик қилиб Ер энди,

Шеърли паҳза

Осмонларга ютоқиб
Варрак боғлар болалар.

Ер гўзал, осмон гўзал!
Оҳ, қандай соз ул санам
Кийиб олмиш бошига
Тож мисоли толбаргак.
Бас, гўзаллик бор экан,
Мангуликдир бу олам,
Гуркирак бўлур баҳор,
Табиат бўлур барҳақ!

Муҳаммад АЛИ

СОПОЛДАГИ СИРЛИ ТАСВИРЛАР

Ўтган йили ёз бошларида Қарши ва Шаҳрисабзда фотокўргазмани ўтказиш баҳонасида бир муддат ўша томонларни айланган эдим. Жумладан, қаршилик рассом Азамат Сатторов билан Касбидаги қадимги кулоллар сулолаларининг давом-чилари хонадонларида бўлгандик.

Ўша оқшом Қаршига қайтаётганимизда, Тошкентдан таниш журналист кўнгирак қялиб, рассом-кулол Баҳодир Ниёзов ҳозир пойтахтда яшаётгани, шахсий кўргазмасига тайёргарлик кўраётгани, вақт бўлганида унинг устахонасига бир кириб ўтишимни сўради.

Қашқадарёнинг Касбига яқин Бешкент деган жойида туғилиб ўсган рассом-кулол Баҳодир Ниёзов билан суҳбатимиз Навоий бобомиз шеърятдан бошланди. Навоийшунос оlima Сирдарёхон Утанованинг “Алишер Навоий ғазалиётида ранг символикаси”

Рассом устахонасида

китобини мамнуният билан эсладим. Баҳодир Ниёзов эса улуг шоир шеърларидан намуналар ўқиди, уларни ўзича таҳлилу шарҳлаб, хайратини изҳор қилди. Кейин, гап орасида қандакор Омон Азизни эсладим. Билсам, у Баҳодирнинг ҳамқишлоғи, илк устозларидан бири бўлган экан. Омон Азиз ҳам улуг шоиримизнинг ашаддий мухлиси эди, унинг устахонасида шоир ғазаллари билан айтиладиган кўшиқлар пластинкаси тинимсиз айланиб турарди. Суҳбатдошим завқу шавқ билан шоир ғазаллари ҳақида сўзлар, бобомиз ғазалда шундай мусаввир бўлиб кетганки, тан бермай иложингиз йўқ, дерди.

Давоми бешинчи саҳифада.

“БОБУРНОМА” АРАБ ТИЛИДА

Миср Араб Республикаси пойтахти Қоҳира шаҳридаги “Дорул-офоқил-арабия” нашриётида “Бобурнома” асари илк бор араб тилида тўлиқ чоп этилди. Асар арабчада куйидагича номланган: Бобуршоҳ Заҳириддин Муҳаммад “Бобурнома” номи билан машҳур Бобуршоҳ тарихи. Вақойиъ (Фарғона — Кобул — Ҳиндистон). Таржима, кириш сўз ва изоҳлар муаллифи: доктор Магда Махлуф. Магда Махлуф китобнинг “Муқаддима”-

Доимий ҳамроҳ

сида “Бобурнома” Заҳириддин Бобур томонидан туркий тилнинг чигатой лаҳжасида битилгани ва Шарқу Фарб тарихчи олимлари мазкур китобни “мазмун ва услуб жиҳатидан ягона асар” деб тан олганликларини таъкидлайди. 2002 йили оlima “Бобурнома”нинг фақат “Фарғона воқеалари” қисмини тайёрлаб чоп эттирган эди.

“Бобурнома”ни араб тилига таржима қилишда Магда Махлуф, асосан, асарнинг “Хайдаробод нусхаси” деб номланувчи манба, шу манба ва асосида туркча (Рашид Раҳматий Арат таржимаси), Беверих

хоним таржима қилган инглизча ҳамда Абдурахим мирзо ибн Байрамхон (1589) ўтирган форсча манбалардан фойдаланган.

Таржимон “Бобурнома”нинг мазмуни билан оддий араб ўқувчиси тўлароқ танишиши учун китобдаги хар бир шахс, географик ном, ҳайвонот ва ўсимликларга оид 1170 та изоҳ берган. Китобнинг охирига “Бобурнома”га ишланган рангли 7 та миниатюра ва “Бобур хати жадвали” (оқ-қора рангда) илова қилинган. Китоб муқовасининг сўнгги бетига Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва унинг “Бобурнома” асарига қисқача таъриф берилган.

Давоми иккинчи саҳифада.

Тошкент фото уйида Халқаро хотин-қизлар кўнги бағишланган байрам кўргазмаси очилди. Унда таниқли фоторассомларнинг аёл гўзаллигини тараннум этувчи ижод намуналари намоийшга қўйилган. Жумладан, Владимир Шлосбернинг “Она-бола”, Аъло Абдуллаевнинг “Хайрат”, Султонбой Дехқоннинг “Бухоролик қиз” каби туркум ишларида аёлларнинг кундалик турмуши, турли соҳалардаги фаолияти билан боғлиқ ҳаётий лавҳалар акс этган. Кўргазмадан мураккаб характерли, нозик кўнгли кечинмаларига бой аёл портретлари ҳам кенг ўрин олган.

МАДАНИЙ ҲАЁТ

рижлик санъаткорлар билан ҳамкорликда ташкил этилган ушбу ижодий кечада машҳур француз композиторлари асарлари Ўзбекистон миллий симфоник оркестри ижросида янгради.

Оркестрга Франциялик таниқли мусиқашунос ва дирижёр Ален Парис бошчилик қилди. Тадбир давомида Габриэль Форенинг “Пеллес ва Мелисанда”, Эрнест Шоссонинг скрипка ва оркестр учун мўлжалланган “Поэма”си, Морис Равельнинг “Болеро” каби машҳур чолғу асарлари ижро этилди.

Наргиза БЕГМАТОВА

Тошкент маданият коллежида “Соғлом бола йили”га бағишланган “Азиз элга ўлан-

ларим кўп менинг” мавзуда тадбир бўлиб ўтди. Коллеж ўқитувчиси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Гулшод Отабоева сценарийси асосида тайёрланган дастур “Азиз элга” деб номланган фольклор-этнографик композиция билан очилди.

Талабалар ижросидаги “Сурхонда байрам”, “Бухоро мавриғи”, “Андижонга борай дедим”, “Ўлан”, “Сурнай лазгиси” каби чиқишлар ёш истеъдодлар устозлари кўмағида санъатнинг илк пиллаполярларидан дадил одимлаётганларини намоийш: этди. Ҳамро Матназаров, Фаррух

Тиллаев, Содиқ Мамасолиев, Шукур Қамбаров каби ўқитувчилар, Муродхўжа Эшонхўжаев, Айнури Искандарова каби талабаларнинг ижролари томошабинлар олқишига сазовор бўлди. Тадбирда янграган ёшлик ва баҳорини мадҳ этувчи шеърлар, талабалар ижросидаги лофлар, ўлан ва аскиялар иштирокчиларда катта таассурот қолдирди. Дастур барча катнашчилар ижросидаги “Ватан онадир” кўшиғи билан яқунланди.

Набижон ЭРМАТОВ

Бошланиши биринчи саҳифада.

Баҳор айёми ҳақидаги байтларни ўқиган китобхон шoirнинг бу маснавийларини Наврўз кунлари ёзганини таҳмин қилади. Чунки батафсил чиройини топган табиат гўзаллигини бевосита гувоҳи бўлмағи туриб бу қадар заргарона ифодалаш мушкул:

Қалмақ қашы түтди, күз яш сачар, Чечак йазди йуз кўр кулар қаттулар. Мазмуни: осмон қовоғини солди, кўздан ёш сочмоқда, Гул(лар) юз очди, бок, кулмоқда, қаҳаҳаламоқда. (Юсуф Хос Ҳожиб "Кутадғу билиг", "Фан" нашриёти, Тошкент. 1971, 75-бет.)

Ҳақиқатан ҳам, бундай байтларни, бизнингча, айнан осмонни булут қоплаганда, ёмғир ёғаётганда, гулларнинг ўз ҳусни-чиройини оламга кўз-кўз қилиб қаҳаҳа уриб кулаётгандагина ижод қилиши мумкин. Агар баҳорга бағишланган байтларнинг дostonдаги ҳамд, наът саҳифаларидан кейинроқ ўрин олганини назарда тутсақ, назокатли шoir инсон қалбига назокатли, оромли кайфият улашувчи дақиқаларни тезроқ қаламда муҳрлаб қолишга шoшилганини ҳис этиш мумкин. Ҳеч иккиланмай айтиш мумкинки, бу ҳаракат биз ижоди билан танишган барча мумтоз ва замонавий адибларда аниқ кўзга ташланади.

Ўзбек мумтоз адабиётида фазал лирик жанрларнинг энг кенг тарқалган тури ҳисобланади. Атоғи, Сақ-кокий, Гадоий, Лутфий ижодида фазалнинг дастлабки намуналари йилнинг гўзал айёми Наврўзни мадҳ этишга бағишланганини кайд этиш мумкин. Маълумки, мумтоз адабиётимиз ривожда Носируддин Рабғузий ижоди муҳим аҳамиятга эга. "Қиссаи Рабғузий" асаридан бир қатор лирик фазаллардан намуналар берилган. Уларнинг бири "Байт. Баҳорийёт. Мавлоно Носируддин Рабғузий" деб номланган. Фазал шундай матлаб билан бошланади:

Кун ҳамалга кирди эрса келди олам наврўзи, Кесди баҳман замҳарир қўш қолмади қорн буз. Байтда ҳамал ойининг кириб келиши билан олам Наврўз ҳуқмига бўйсунши, баҳман — қуёш йили ҳисобидоғи охири ой тамом бўлгани ва қаҳратон қишнинг қорлари, музлари эриб кетгани тасвирланади. Ер юзи безанади, боғу бўстонлар яшнади, қалдироғлар сайрайди, уларга тўти, булбуллар жўр бўлади. Сўйгги байтда кўнларнинг илшиши шoir таҳсинлар ўқиниши изҳор қилади ва баҳорда инсон қалбидоғи кўтаринки кайфиятни асар қаҳрамонлари ҳаётига боғлайди. Айтишимиз мумкинки, "Қиссаи Рабғузий" да тасвирланган воқеалар баёни ҳам Наврўз кунларига тўри келган ва табиатан шoirлик иқтидорига эга закий адиб атрофидаги яшил табиат манзарасидоғи бўлган муносабатини кейинги авлодларга ёзиб қолдирган.

Алишер Навоий ижодида Наврўз айёмига бўлган муносабат ундан аввал яшаган сўз санъаткорларидан фарқ қилади. Навоий астрономия фанининг ўз давридаги ютуқларидан мукамал даражада хабардор эди.

Олим ва шoir Амонилло Валихоннов (Боқир)нинг маълумот беришича, Навоий самарқандлик устози Ҳожа Фазлуллоҳий Абулайсийдан фалакиёт илми асосларини тўлиқ ўзлаштирган, кўнгина тун-

ларни Улуғбек Мирзо барпо қилган "Расадхона гумбазлари остида туйнукдан осмон гумбазига кўз тикканча мижжа қоқмай ўтказган" эди. Бинобарин, буюк мутафаккир шoirимиз баҳор фаслидаги тун ва кун тенглиги қонуниятини аниқ тасаввур қилган.

Шoir: **Эй фалак, хизмат ошкоро қил, Мехринг саҳфасини муҳайё қил!** — деб хитоб қилганда, қуёш системаси ва ундаги сайёраларнинг ўзаро муносабатлари ҳақида фикр юритаётгани маълум бўлади. Демак, **Васл аро, кўрдим, тенг эмис буйно сочи, Тун-кун тенг эсан, зоҳир ўлур бўли чү наврўз** — деганида, шoir тун ва кун тенглиги қай тарзда вужудга келишини илмий жиҳатдан аниқ тасаввур этган. Айни чоғда:

Висол айёми тоғ йўқ очса руҳсор, Ки доим очилур гул, бўлас наврўз —

Тўрли чечак очилди

байтида энди ёр руҳсори билан Наврўз қиёсланади ва бу фаслда, албатта, гулнинг очилиши кайд этилади. Гулларнинг очилиши эса дилларга қувонч бағишлайди.

1488 йилда Астроободдан қайтганидан сўнг ёзилган "Тарихи мулки аҷам" асаридоғи Жамшид ҳақида маълумот берад экан, аввалги ҳарбий қуроллар фақат тош ва ёғочдан иборат бўлганини, Жамшид уларни найза ва пичоқ билан алмаштирганини айтади. Олтин ва қумшудан асбоблар ясаганини, турли матолар тўқитганини маълум қилади. Ўз кашфиётларини нишонлаш кўннини Наврўз деб атаганини ёзади. Демак, Навоий Наврўз байрамини инсон ҳаётидаги кашфиётларга ҳам тааллуқли эканлигини тарихий китоблардан ўқиб билган.

Шунинг учун ҳам ҳар бир ўртоқшига: **Ҳар тўрли қалр ўлибон, Ҳар кўннинг ўлиси наврўз,** — деб тилак билдирган.

Наврўзани шарафлаш борасида Мухаммад Ризо Оғахий устоз Навоий васиятларига содиқ қолди. Шoir яратган гўзал назм жавоҳирларида Наврўзга бағишланган асарлар алоҳида ажралиб туради.

Эй ёр, санга тангри таборак бўлсин, Наврўз ила тоза йил муборак бўлсин. Шарқ халқларида байрам кунлари хайитлик бериш одати борлигини эсга солиб, шoir ёридан совға қутади: **Ҳуснинг закоти қил манга бир лутфким, ганий, Лозим галого айласа, ниймон тоза йил.**

Оғахий шoърияти билан танишган китобхон шoirнинг кўпроқ адиб, тарихчи сифатида ўзи гувоҳ бўлиб турган Наврўз тантаналарини батафсил ёритганини кўради. Аввало шoir ҳавас қилган машуқасини Наврўзга тайёрлайди. Шунинг учун шoir ўз ёрини гулдан ясал-

ган чамбарак бошида унга хусн бағишлаб туришини хоҳлайди: **Қўстирибдурму боши атрофига жанона гул, Ё магар руҳсор шамъига эрур парвона гул.**

Ёр боши атрофига гулдан чамбарак ясади. Унинг хусни шамдек ёруғ. Гул-чамбар эса бу шам атрофида жонини қурбон қилишга ўрганган парвонага ўхшайди.

Навбахор айёми ҳар ким қилса саҳро сайрини Айлаганча ҳаз топар фирдавси аъло сайрини.

Демак, Наврўзни саҳрога сайр қилиб нишонлашдан бошлаш керак. Шунда баҳор шуқуҳидан чирой очган табиат кўннида инсон ҳаловат лаззатини топишга эришади. Бу вазифани баҳаргандан кейин қўшлар, паррандалар чарх ураётган ўрмонзорга йўл оламиз. Ундан сўнг қайиққа тушиб дарё сайрида яйраши мумкин. Аммо инсон фақат ўзини ўйлаши ҳам тўғри эмас. Баҳор айёми бошларан экан, ҳаётдан ўтиб кетган авлиёларнинг мазорларини, гарибларни, дили ўқисан одамларни зиёрат қилиб, қадриятларимизни ҳам эсдан чиқармаслиқ лозим.

Шoirнинг маснавийларида бевосита Наврўз байрами кайд қилинмаса ҳам халқ томошалари ҳақидаги ахборотларни баҳор билан боғласақ, асрлар давомида халқимизнинг турли сайлларда ажойиб санъат намуналарини кўрсатиб келганига ишонч ҳосил қиламиз. Биламизки, Наврўз кунлари кўнгилоҷар томошаларда дор ўйинлари, қурашлар, пойғалар уюштирилган. Оғахий буларнинг ҳар бирига алоҳида-алоҳида маснавийлар бағишлаган. Агар бу фаслдаги боғ тасвирида:

Очиб юз жилва бирла онда юз гул, Уруб чач-чач алар шавқида булбул — деса, дорбозларнинг маҳоратини кўйидагича тасвирлайди: **Гоҳ оёғига ҳуққа боғлаб, Сим узра юруб ўзини чоғлаб.**

Гоҳ икки лаган олинб чекиб ун, Ёлиб бирига бирини вожул.

Сим узра қўюбон они чолок, Устда ўтурди қилмайин бок. Дорбоз дор узра оёғига аввал қўти боғлаб юрди, кейин икки лаганини сим узра тескари қилиб қўрқинч нималигини билмай уларнинг устига ўтириб олди. Томошалар намойиш қилинаётган пайтда созандалар юз хил оҳангда мусика чалдилар. Ногора, сурнай, қарнай, гижжак, танбур садолари остида халқ шоду хуррамликдан баҳра олди.

Мамнуняти билан таъкидлаш жоизки, улуг шoirларимиз учун битмас-туганмас илҳом манбаи бўлган Наврўз олам эндиликда чинакам халқ сайлига, том маънода умумхалқ байрами сифатида нишонланмоқда. Пойтахтимиздаги мухташам Миллий боғ саҳнасида ҳар йили катта шодивона билан ўтказилаётган байрам тантанаси эса бой ва ранг-баранг маънавий меросимиз, хусусан, халқ оғзаки ижоди ва бетақрор санъатини дунё кўз ўнгида намойиш этмоқда. Ўзбекистонда Наврўз — Ватан ордони, миллат улуглиги ва халқ ижодкорлиги тимсолидир.

Омонулла МАДАЕВ

ВАТАНИНИ МАДҲ ЭТАЙДИК

Пойтахтимиздаги Чилонзор туманига қарашли 8-болалар мусика ва санъат мактабидоғи "Ватанини мадҳ этайлик" мавзусида ижодий учрашув ташкил этилди. "Соғлом бола йили"га бағишланган маъруз тадбирда таниқли эстрада хонандалари иштирок этиб, ёш санъат илоҳомчилари билан биргаликда ижодий мулоқот ўтказишди. Эътиборли жиҳати, профессионал хонандалар турли мавзудаги куй-қўшиқларни болалар билан биргаликда ижро этишди. Бундай ҳамкорлик ёш ижодкорлар учун ўзинга хос маҳорат мактаби вазифасини ўтагани шубҳасиз. Таъкидлаш лозимки, Уста Олим Комилов номидаги 8-болалар мусика ва санъат мактаби 1962 йили ташкил этилган бўлиб, 2011 йили янгидан қурилди ва фойдаланишга топширилди. Ҳозирги кунда мактабда 200 га яқин иқтидорли ўғил-қизлар доира, дутор, рубоб, фортепиано, скрипка ижрочилиги, эстрада ва анъанавий хонандалик, тасвирий ва амалий санъат, рақс, театр санъати каби йўналишлар бўйича таълим олишмоқда.

Тадбирнинг мазмуни ўтишига Ўзбекистон халқ артисти Абулдула Улуғов газета-журналларда ижтимоий-фалсафий ва лирик-интим мавзулардаги шoърлар кўп эълон қилинганини таъкидлади. Атоқли шoirлар Мухаммад Али, Ҳусниддин Шарипов, Эркин Воҳидов, Сирожиiddин Сайид, Махмуд Тоир, Анвар Обиджон, Усмон Азим, Абдулла Шер, Иқбол Мирзо, Ибодат Ражабова ёш ижодкорлар Беход Фазлиддин, Гулданом Тоғаева, ва бошқа шoirларнинг дostonлари, шoърлари ва бадиий сўз таҳлилига бағишланган чиқишлари мисолида янгиланаётган шoърийатимизнинг ёркин манзаралари таҳлил этилди.

Ўзбекистон халқ шoirи Сирожиiddин Сайид, адабиётшунос олим Умарали Норматов ва бошқа ижодкорлар бугунги кун шoърийатининг етакчи тамойиллари, ютуқ ва камчиликлари ҳақида сўзладилар.

Шунингдек, Драматургия, Болалар ва Ўсмирлар адабиёти, Русийзабон адабиёт, Қозоқ адабиёти кенгашларининг ҳам ҳисобот йиғилишлари бўлиб ўтди.

"Титроқ", Вафо Файзуллонинг "Азалий гусса", Икром Искандарнинг "Фасллар оҳанги", Мунаввара Усмонованинг "Юрагимдасан, Ватан", Шодмонқул Саломнинг "Борлигини билганлар" шoърлар тўпламлари, шунингдек, бошқа ижодкорларнинг китоблари ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини билдирди.

Абдулла Улуғов газета-журналларда ижтимоий-фалсафий ва лирик-интим мавзулардаги шoърлар кўп эълон қилинганини таъкидлади. Атоқли шoirлар Мухаммад Али, Ҳусниддин Шарипов, Эркин Воҳидов, Сирожиiddин Сайид, Махмуд Тоир, Анвар Обиджон, Усмон Азим, Абдулла Шер, Иқбол Мирзо, Ибодат Ражабова ёш ижодкорлар Беход Фазлиддин, Гулданом Тоғаева, ва бошқа шoirларнинг дostonлари, шoърлари ва бадиий сўз таҳлилига бағишланган чиқишлари мисолида янгиланаётган шoърийатимизнинг ёркин манзаралари таҳлил этилди.

Ўзбекистон халқ шoirи Сирожиiddин Сайид, адабиётшунос олим Умарали Норматов ва бошқа ижодкорлар бугунги кун шoърийатининг етакчи тамойиллари, ютуқ ва камчиликлари ҳақида сўзладилар.

Азиз МАТЁҚУВОВ

МУЛК ВА МУЛҚДОР

Навоий ижодида ғоя ва тинсон сифатида

Бошланиши биринчи саҳифада.

Авалло, "мулк" атамаси ва унинг луғавий, кўчма маъносига қисқача тўхталиб ўтсак. Китоб ва луғатларда бу ҳақида узун-қисқа изоҳлар берилган. "Мулк" арабча сўз бўлиб, Қуръони каримдаги сура номи, шунингдек, ҳукмдорлик, Ватан, ихтиёридаги, қўлидаги бор дунё, ер, сув, иморат, мамлакат, вилоят, тасарруф, бойлик, ҳокимият, дастмоя, сармоя, ҳазина деган маънолари бор. Қуръони каримда "мулк" сўзи билан боғлиқ сураи шарифа номи "Сураи мулк". "Сураи мулк"да Аллоҳ хоҳлаган бандасига мулк ва тасарруф ато этади, хоҳлаган бандасидан олиб қўйди, ризқ берувчи Яратувчининг ўзидир, дея бу тушунча ҳақида кўп фазилатлар баён қилинган. Навоий ўз қарашларини бадиий мақсад йўлида "Сураи мулк" сурасининг фазилату баракоти билан ҳам боғлаган, дея оламиз. Мазкур суранинг "Ул хоҳлаган бандасига мулк ва тасарруф ато қилур ва хоҳлаган бандасидан мулк ва тасарруфни олиб қўюр", деган маъно ва мазмуни тушунишда Навоий ўқувчига қуёшнинг чиқиши ҳақида ботишидаги масофани ўз тасарруфига олган мулкчи Искандарнинг васияти ва унинг ижросини мисол қилиб келтиргандек бўлади. "Тарихи анбиё ва ҳукамо"да шoir ёзади: "Машҳурдиким, васият қилдиким, ялон илкин тобутдин ташқари чикарсунларким, олам ахлига мужиб би танбиҳ, балки ибрат бўлғайким, оламдин илик торта тутқайлар". Бу ибрат ва танбеҳни улуг шoir "Фалак мулкни берди бот, олди бот", дея "Сади Искандарий" дostonида маснавий шаклда кенг планда ёритган.

Навоий асарларидан бирини шу тушунча билан боғлаб, "Тарихи мулки аҷам" деб ном бериши ҳам сабабсиз эмас. Юсуф Хос Ҳожибнинг "Кутадғу билиг" (1069-1070) китобига чинлиқларнинг "Адаб ул-мулк", баъзиларнинг эса "Пандномаи мулк" деб номланшини, Низомулмулкнинг "Сийёсатнома"си (1091), "Сияр ул-мулк" дейишлишини; Ҳожа Самандар Термизийнинг "Дастур ул-мулк" (1695) каби асарлари ҳам "мулк" билан боғлаб ном бериш аънасини ёдимизга солади. Кузатишларимиз шунки кўрсатадики, унвон ва куньяларнинг низомига кўра, "мулк" сўзини кишилар номи ёки насабига қўиши раво қўрилган. Бу сўз билан боғлиқ унвон, кунья хамиша азиз ва муқаррам бўлган ва шахсини шарафини кўтариб, мартабасини ошириб, шу унвон билан одамлар ўртасида улар таниқли бўлган. Низомулмулк бу ҳақда шундай ёзади: "Яхши омилар, амидлар, мутасаррифлар унвонларига мулк номини қўшадилар. "Амир ул-мулк", "Шараф ул-мулк", "Жамол ул-мулк", "Қамол ул-мулк". Мирхонднинг "Равзат ус-сафо", Хондамирнинг "Дастур ул-вузаро" асарларидан маълумки, Навоийнинг ҳам "мулк" (давлат маъносидоғи) сўзи қўшилган лақаблари бўлган. Ҳар иккала муаллиф Ҳусайн Бойқаронинг Навоийга ёзган мактублари ҳақида маълумот берганда "...Ҳоқони Мансур унга йўллаган мактубларида ул жанобнинг лақабларини бундай деб ёзар эдилар: "Жаноб ҳидоятмаоб, маоли оёт, зубдайи арбоб дину давлат, қуввати асҳоб мулку миллат, муассис ал-ҳайрат, муваффақ ул-мубаррот, рун ул-салтана, эътизод ул-мулк, эътимод ад-давлати

ҳоқоний, муқарраби мултоний, низом ул-ҳақиқат ва-д-дин амир Алишер..." (яъни ҳидоят эгаси, шараф ва ҳурматнинг қайтиш жойи, дину давлат арбобларининг сараси, мулку миллат эгаларининг етакчиси, хайру эҳсонларни таъсис этувчи, хайру эҳсон муассисларига равақ берувчи, салтанат устуни, подшоҳларни қўлидан етакловчи, ҳокон давлатининг умиди, султон ҳазратларининг яқин дўсти, ҳақиқат ва дин низоми амир Алишер...), деб ўндан ортиқ лақабларни санади.

Навоий ижодида "мулк" тушунчасини шарҳлаганда, шoirнинг нияти, мақсад-муддосига таяниб, бу тушунча шартли равишда рамзий маънода ва сиёсий, ҳуқуқий, иқтисодий маънода ишлатилган, дея оламиз. Улуг шoir бу сўзни қандай маънода ишлатмасин, уни "ал-Мулк", "Малик ул-мулк", яъни Ҳақнинг сифати билан боғлаб беради. Навоий "мулк" сўзини мамлакат, давлат, салтанат, ҳокимият каби маъноларида "Ҳамса" таркибига кирувчи "Сади Искандарий"да, "Тарихи мулки аҷам"да кўп қўллаган. Навоий "Фарҳод ва Ширин"да Ҳокон тилидан мулкнинг етти маъносини бир байтда ифодалайди: "Ки, яъни тожу тахту салтанат ҳам, Сипоҳу мулку молу мамлакат ҳам".

Рамзий маънода "жон мулки", "кўнгли мулки", "бақо мулки", "йўқлик мулки", "қавн мулки", "назм мулки" "ҳақиқат мулки", "чарх мулки" шаклида учратиш мумкин. **Суриб барқ сайрини жон мулкига, Не жон мулкига, ломакон мулкига.** Ёки:

Тузай назм мулкда шоҳона базм, Ҳамул базм сари қилай ёна азм.

Навоий қўллаган "назм мулки" кейинчалик шoirнинг ўзига нисбатан "Шеърият мулкнинг султони", "Фазал мулкнинг султони", "Сўз мулкнинг султони" каби сифатлашларнинг юзага келишига омил бўлди. "Мулк" сўзи сиёсий, ҳуқуқий, иқтисодий маънода қўллаганда, мулк ва салтанат, мулк ва мамлакат, мулк ва давлат, мулк ва ҳокимият, мулк ва раият, мулк ва фатҳ, мулк ва мол сингари тенг маъноли тушунчалар сифатида ҳам ёритилди.

Адолат, адл, дод, эҳсон, инсоф, саховат, қарам тушунчалари баёнида ҳам "мулк" тушунчаси билан боғлаган ўринлар бор. Бугунги замондош мулкдорларимиз мулкка нисбатан ички бир одат ва маданиятни Навоийнинг ўзидан, шoir яратган мулкдор образларидан ибрат олиб ўрганса арзийди. Навоий валиаҳд Бадмуазом Мирзонинг мулк борасидаги баъзи бир ноҳолис ҳаракатидан норози бўлиб, мактубларидан бирида ёзади: "Бири улким, вилоят молин (мулк маъносидоғи) машваратсиз олиб турурсиз ва бу маъхуд эмас эрди. Ҳеч уч-тўрт кун эмаским, бир кишингиз келмас, агар имойи қилсангиз эрди, йўқ дейилмагуси эрди". Бу ёзма танбеҳи, билдиришомаси билан Навоий бошқа шахзодаларни ҳам молу мулкни тўплаш, сақлаш, олиш, тақсимлаш қоидаларининг қадимдан мавжуд бўлган тартиб-низомига қатъий риоя қилишга чакирган.

Адлнинг мулкка ижобий — ободлик, маъмурилик, зулмининг мулк эса мамлакатга салбий — барбодлик, таназзул таъсири "Сади Искандарий"да шундай ёритиб берилган:

Ҳадисла ҳам бу башорат дурур, Ки адл аҳли сори ишорату дурур. Ки адл ичра ўтганга бир соате, Эрур беҳқи, жинсу башар тоате.

Яна ҳам ҳадиселур бу саҳиҳ, Ки айлабур они баёни фақиҳ. Қолур куфр аро қолса обод мулк, Бўлур зулм агар бўлса барбод мулк.

"Тарихи мулкуи аҷам"да ҳам Навоий ўзи қаламга олган ҳар бир ҳукмдорнинг мулкни идора қилиш, бошқариш услубини адл, дод, қонда, русул, одат, ойин, ясо, қонун, ният тушулчалари билан боғлайди. Масалан, "Жамшид чун салтанатқа ўлтурди. Жаҳон мулкин адл ва дод била тузди. Фариб ихтиролар қилди. Ва шахрдан шахрғача дехлар буюрди ва хейли ишга қонун ва қоида қўйди". Ёки: "Навдар Манучеҳнинг ўғлидур. Атосидин сўнгра мулк анга етти. Аммо ул айёр ва бепарво киши эрди. Манучеҳ қўйғон қоида ва русумини туза олмади ва мулк ва сипоҳига халал йўл топди". "Эрон бинни Ялош. Олим ва одил эрди. Гударз замонида анинг зулм ва таҳафтуқидин хазойин холи ва мулки бузук эрди. Ул риоят ва лутф била раиятни маъмур ва мулкни ободон ва хазинани мамлу қилди". Ҳар уч лавҳага улуг шoirнинг ҳамда адолатни ўзига пеша қилган, мулк ободлиги йўлида барча диний ва дунёвий қорани излаган фидойий давлат арбобининг ҳулосалари ҳам сингиб кетган.

"Сади Искандарий" дostonида Искандарнинг ҳақим Арасту билан адл ва унинг хайрли натижаси ҳақидаги суҳбатидоғи учта хайрли оқибати, яъни адл билан мамлакатнинг обод бўлиши, обод мамлакат фуқароларининг эса ганий, яъни бой бўлиши ва оқибатда шох хазинасида ҳам маъмурчилик бўлиши ҳақида Арасту тилида шундай мисраларни битган:

Шаҳеқим анга адл бунёд улур, Натижа буқим, мулк обод улур. Чу мулк ўлди ободу халқи ганий, Яқидурки, маъмур улур маҳзани. Мулк ва мол ишини назорат қилиш шарт ва зарур бўлган амаллардан. Шoirнинг Ҳусайн Бойқарога ёзган мактубида шунга ишора қилган. "...арқони давлатни тилаб, мулк ва мол иши айтилса, ўзлук била барчага етилса деб арз қилса", деб оддий халқ учун тушунарли, маърифат аҳлига ёқимли услубда ёзади:

Золим завирлар ҳақида эса "бу золимлар мулкни барбод бергучилардир ва мулк аҳли йиғиштирганларни битиргучилардур", деб қаттиқ танқид қилади, ҳукмдорларни оғоҳликка чакиради. Ўзи тимсолида эса Навоий: "Топиб оройиш андин мулку зийнат, Тутуб эл ичра Мулкоро шуҳрат", деб Фарҳондин атобекини Мулкоро номи билан образ яратади. Ҳатто мулк-хазиналар ҳақидаги романтик ва реалистик тасвирларини шoir "Фарҳод ва Ширин"да кенг поэтик лавҳаларда ёритган.

Навоий ўз асарларида ёритган мулк ҳақидаги ғоялар соҳибқирон Амир Темирнинг давлат бошқарувидаги "Куч — адолатда", "Куч — тартибда" деган тамойилларига асосланади. Ва мулки мамлакатда, хазинада, элнинг турмуш тарзида ҳамиша ободлик, маъмурилик, сероблик бўлишига ургу беради. "Адл суйи била мулк бўстониға нусрат бермоқ", "То эл шод ўлмас, мамлакат обод бўлмас" "Мулуқона қонуну ойин тузиб" деган ҳикматларида ҳам мулк эгаларининг бу борадаги вазифаси, маъсуляти, бурчи таъкидланади.

Бурбия РАЖАБОВА

Бошланиши биринчи саҳифада.

Кенгашда ўтган йили Саъдулла Ҳакимнинг "Бола ботир", Икром Отамуроднинг "Урин", Зиёвуддин Мансурнинг "Тонг ва шом" дostonлари, ёш шoirа Мунаввара Курбонбоеванинг Беруний бобомизга бағишлаб ёзган "Дунёларни уйғотган даҳо" дostonи муҳокама этилди.

Ўзбекистон халқ шoirи Омон Матқуловнинг "Дийдор азиз", Исмоил Маҳмуднинг "Саодат манзари" девони, Мухтарама Улугованинг "Эй дилим" шoърлар тўплами тақдими бўлиб ўтди. Ёш ижодкорларнинг "Дўрмон" ижод уйида бўлиб ўтган "Истеъдод мактаби" республика семинарида ўнлаб истеъдодларнинг ижод намуналари муҳокама этилиб, уюшма муассислигидаги газета-журналларда chop этилди. Турли жанрдаги энг яхши асарлар "Ижод" фонди ҳомийлигида нашр этиш учун танлаб олинди.

Адабиётшунос олим Нурбой Жабборов ўтган йили chop этилган юзага яқин шoърий китобларни шартли равишда миллийлик, поэтик тил меъёри, образлилик, туйғунинг самимийлиги каби тамойилларга бўлиб таҳлил этди. Абдулла Орипов "Танланган асарлар"нинг 7-жилди, Э.Шоқибил Шуқурнинг "Кўз юмиб кўрганларим", Фарида Афрўзининг "Уша кун бугундир", Салим Ашурнинг

"Титроқ", Вафо Файзуллонинг "Азалий гусса", Икром Искандарнинг "Фасллар оҳанги", Мунаввара Усмонованинг "Юрагимдасан, Ватан", Шодмонқул Саломнинг "Борлигини билганлар" шoърлар тўпламлари, шунингдек, бошқа ижодкорларнинг китоблари ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини билдирди.

Али, Ҳусниддин Шарипов, Эркин Воҳидов, Сирожиiddин Сайид, Махмуд Тоир, Анвар Обиджон, Усмон Азим, Абдулла Шер, Иқбол Мирзо, Ибодат Ражабова ёш ижодкорлар Беход Фазлиддин, Гулданом Тоғаева, ва бошқа шoirларнинг дostonлари, шoърлари ва бадиий сўз таҳлилига бағишланган чиқишлари мисолида янгиланаётган шoърийатимизнинг ёркин манзаралари таҳлил этилди.

Ўзбекистон халқ шoirи Сирожиiddин Сайид, адабиётшунос олим Умарали Норматов ва бошқа ижодкорлар бугунги кун шoърийатининг етакчи тамойиллари, ютуқ ва камчиликлари ҳақида сўзладилар.

Шунингдек, Драматургия, Болалар ва Ўсмирлар адабиёти, Русийзабон адабиёт, Қозоқ адабиёти кенгашларининг ҳам ҳисобот йиғилишлари бўлиб ўтди.

ШOИР ХOТИРАСИ

Ўзбекистон халқ шoirи Мухаммад Юсуф таваллудининг 60 йиллиги бағишланган адабий анжуманлар ю

Заҳриддин Муҳаммад Бобур 1526 йили Ҳиндистоннинг эгаллагач, кўплаб илм аҳллари унинг ҳузурига кела бошлаган. Айниқса, Исмоил Сафавий Хуросонни босиб олгач, Хуросон, хусусан, Ҳиротдаги олим ва шоирлар Бобур саройидан паноҳ тонадилар. Бобурнинг ўзи ҳам олим, шоир ва табиблардан баъзиларини хат ёки эъланлар орқали ўз ҳузурига чақиртиради.

Бобур ҳаёти ва ижодида Хожа Абдуллоҳ Ахрор катта из қолдирган. Хасанхожа Нисорийнинг «Музакири аҳоб» тазкирасида: «Подшоҳнинг (яъни Бобурнинг) нақшбандия олий хонадонига (яъни нисбати бор эди. Юқори шон-шавкатли бобоси ва салтанат нишонли отасининг ҳазрат Хожа Ахрорга иродати бўлган. Бобур подшоҳ ҳам бу улуглар хонадонига нисбатан иззат-икромни соатма-соат оширар ва биринг дақиқа бу ишни қанда қилиб, гафлатда қолмас эди», деган маълумотлар келтирилади.

Хожа Ахрор «Волидия» асарини отасининг истаги билан ёзганлиги кўпгина манбаларда алоҳида таъкидлаб ўтилгани маълум. Унда тарихат йўлига кирган кишининг ахлоқ-одоби, факр ва фано тушунчалари ҳақида сўз боради.

Бобур касал бўлиб қолганда касалидан шифо топиш мақсадида Хожа Ахрорнинг «Волидия» асарини форс тилидан ўзбек тилига шеърый таржима қилади.

Бу таржима ҳозирги кунда Туркиянинг Истанбул университетида кутубхонасида 3743-рақам остида сақланувчи «Бобур девони»га кирган. Рисола чиройли настихлик ҳақида ёзилган, унинг 12-варағида «рисолаи бевосита муаллиф — унинг мулкани боқий қилсин — ёзган муборак нусхадан кўчирдим ҳамда ўқувчиларга манфаатли бўлишини умид қилиб қолмаман», деган маълумот бор. Лекин хаттот номи ёзилмаган. Шу нусха асосида Саидхон Ҳасанов томонидан 2004 йили асарнинг факсимилеси ва криллдаги матни нашр қилинган.

Бобур яна ихлос қўйган кишилардан бири нақшбандия тарихатининг раҳнамоси Маҳдуми Аъзам эди. Унинг тўлиқ исми — Сайид Аҳмад Хожайи ибн Сайид Жалолиддин Косоний Даҳбедийдир (вафоти 1544 йил). Маҳдуми Аъзам ўз устози Муҳаммад Қози (вафоти 1516 йил) вафотидан сўнг, Мовароуннаҳрда тарихат пешвоси сифатида эътироф этилади.

«Музакири аҳоб»да айтилишича, Бобур Маҳдуми Аъзамга иззат-эҳтиром кўрсатиш мақсадида ниёз тариқасида бир бўлак олтин қўймасини ҳамда унга бағишланган рубоийсини жўнатган.

Бу фурсат рубоийи куйидагича: Дар ҳавойи нафси худӣ мо умри зоӣи қардам, Пеш аҳдлулоҳ аз афвоҳи худ шармадам. Як назар ба муҳсонини хастайи илд фармон ки, мо Хожайи (Аҳмад) ро мондам ва Хожайиро банддам.

Мазмуни: Нафсимиз ҳаваслариде умримизни нобуд қилдик, Энди аҳдлулоҳ (сўфийлар) олдиле қилдикларимиз учун шармада бўлдик. Биздай хастайи муҳсонларинга бир назарини ташлаки, Биз Хожайи (Аҳмад)ни ташлаб кетган бўлсак-да, лек биз унинг қуларимиз.

Ўз навбатида, Маҳдуми Аъзам ҳам Бобурга атаб «Бобури» рисоласини ёзади ва уни Ҳиндистонга жўнатади. Унда ҳам тарихат, хусусан, нақшбандия йўлини тутганларнинг одоби, бурч ва вазифалари кўрсатиб берилди. Бу асар Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг Шарқшунослик институтида сақланмоқда.

Бобур мирзо ҳазрати Шайх Худойдод Валийга ҳам жуда катта эътиқот қўйганлиги ҳақида «Ламаҳот» асарига баён қилинган. Унда ёзилишича, «Убайдуллоҳнинг келаятгани хабари Бобур мирзога етгач, у амирларидан бирини ҳазрат Шайх Худойдод Валийга юбориб, фотиҳа

БОБУР ВА ХУСАЙН ХОРАЗМИЙ

беришни ва тарафдор бўлишни сўрайди. Ҳазрат Худойдод фотиҳа ўқигач, айтдиларки: «Ҳар ким мусулмонроқ бўлса, ўша подшоҳ бўлгусидир». Бу сўз Бобур мирзо қулоғига етгач, «Убайдуллоҳнинг мусулмончилиги биздан устундур» дейди. Маълум бўладики, Бобур шайхнинг сўзларига қаттиқ эътибор бериб, жангдан воз кечади. Манбашунос олим Комилхон Каттаев ҳам «Шайх Худойдоди Вали тарихи» китобида бу ҳақда батафсил тўхталиб ўтган.

Ўша даврда бошқа тарихатлар қатори кубровия тариқати намоёндалари ҳам ўз таълимотларини олиб борганлар. Шулардан бири Камоллиддин Хусайн Хоразмий (1466 — 1551) бўлиб, хусайни силсиласига асос солган. Бобур ўз даврида бу шайх билан юзма-юз қўришмасе-да, совға-саломлар юбориб, унинг аҳволдан воқиф бўлиб турган. Бу ҳақдаги маълумотлар тарихий асарларда сақланиб қолган. Шундай асарлардан бири Маҳмуд ибн Шайх Али ибн Имоиддин Гиждубонийнинг «Мифтоҳ ул-толибин» («Толиблар қалити») асари бўлиб, 950/1543 йили ёзилган. Асарнинг бир неча қўлёзма нусхалари бизгача етиб келган.

«Мифтоҳ ул-толибин» Хусайн Хоразмий ҳаёти ва фаолиятига бағишланган бўлса-да, ўша даврдаги сиёсий-ижтимоий ҳақида тарихий воқеаларни ўрганиш учун муҳим манбадир. Асарда Хусайн Хоразмий ва Бобур ўртасида бўлиб ўтган бир воқеанинг баёни келтирилган. Бу куйидагича: 1527 йили март ойида Читора хоқими Рано Санга ва Бобур орасида жанг бўлиб ўтди. Бу жангда Бобур ва унинг аскарлари бир неча марта уришиллардан кейин ҳам ғолиб кела олмади. Рано Санга жангчиларнинг қўли банд келади. Шунда жангчиларнинг кўнглида тарвадуд ва умидсизлик пайдо бўлади. Жангчилардан бири жангга қирришдан бош тортади. Бу ҳақда «Бобурнома»да: «...улук-кичикта дағдаға ва тарвадуд кўй эди. Хеч кимдан мардона сўз ва далирона раъй эшитилмас эди», дейилади.

Шу пайтда Бобур гамгин ҳолатга тушиб қолади ҳамда бир тадбир ишлатиш хотирига келади. Бу ҳақда «Мифтоҳ ул-толибин» асарида ёзилишича, Бобур бир вақтлари Самарқандга, яъни Хусайн Хоразмий ҳузурига кўп совғалар билан бир дарвешни жўнатади. Хусайн Хоразмий эса табаррукан Бобурга ўз хассасини юборади. Бобур жангда чорасиз бўлиб қолгач, шайхнинг хассасини ёнига қўйиб, тўлиқ ихлос билан Ҳазратнинг боғитини юзланади.

Шундан кейин Ҳазратдан галаба қилиш башоратини олади ва эрталаб туриб буни лашкарларга етказди. Лашкарлар бу башоратни эшитганларидан кейин яна гайратга тўлиб, жангга отланадилар ва Бобурнинг қўли банд келади. Бу жангда кўп ўлжа тушади. Бобур махсус кишилари орқали Хусайн Хоразмийга ниёз тариқасида бир мушт ашрафий юборади. Юборилган киши омонатни шайхга топширади ҳамда бу фақат бир нишона, агар шайх биронча ишончли кишини юборсалар, қолган ашрафий ва совғалар ҳам у орқали бериб юборилишини айтади. Шайх омонатни қабул қилади, лекин қолганига одам юборишни хоҳламайди.

«Жодат ул-ошиқин» асарида эса Хусайн Хоразмийга бўлган муносабат Бобурдан кейин ҳам фарзандлари томонидан давом этганлиги кўрсатиб берилди. Хусайн Хоразмий Самарқанддан байтуллоҳ зияратига кетаётганида Бухородаги Жўйбор мавзесига келиб бир шайхнинг уйда кўним топади. Шу аснода Ҳиндистонда ҳукм сураётган Бобурнинг фарзандлари номидан бир мактуб келиб қолади. Мактубда шайх сафарини Ҳиндистон орқали амалга оширишни ва улар эса зиёратларига мушарраф бўлишини илтимос қилишган эди. К.Каттаев ҳам Хусайн Хоразмийга бағишланган китобида бу ҳақда тўхталиб ўтган.

Бу маълумотлар шунки кўрсатадики, Бобур яшаган даврда учта тариқат пешволари ўз фаолиятларини тенг олиб борганлар. Булар — нақшбандия тариқати пешвоси Маҳдуми Аъзам Даҳбедий, асосия тариқати пешвоси Шайх Худойдод Валий ҳамда кубровия тариқати пешвоси Шайх Камоллиддин Хусайн Хоразмий. Бобур ҳам уларнинг қайси тариқатда бўлишларига қарамай, ҳаммаларига ҳурмат кўрсатиб, улар билан мустаҳкам алоқа бўлган. Ўз ўрнида уларга мурожаат қилиб, ҳаёти ва фаолияти давомида улардан маънавий қувват олиб турган.

Айтиш мумкин, Бобур ўз асарлари орқали илм-фан ривожига катта хисса қўиш билан бирга, илм аҳлларига ҳам катта ғамғўрлик кўрсатган. Ўзи гарчи Ҳиндистонда яшаб ўтган эса-да, Мовароуннаҳрдаги тасаввуф пирлари билан мустаҳкам алоқада бўлиб, ёзишмалар олиб борган, улари моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаб турган. Бу — Бобурнинг овланб қалб эгаси ва адолатли ҳукмдор бўлганини яна бир қарра исботлайди.

Эркин МИРКОМИЛОВ, ЎзР ФА Шарқшунослик институти илмий ходими

ТОЛМАС ТАДҚИҚОТЧИ

Жисмонан соғлом болани маънан барқамол бўлиб вояга етишида китоблар дунёсининг, хусусан, бадий адабиётнинг тарбиявий аҳамияти беқиёс. Эртақ ўқиб, қалбини эзгу орзулар ила бойитган, шеър, ҳикоялар мутлоасидан завқ туйиб улгайган бола ҳаётга тийрак назар, очик кўз билан қараши ўрганади. Дарвоқе, болалар адабиёти ва китобхонлиги масаласига мамлакатимизда алоҳида эътибор қаратилаётгани беҳиз эмас.

Ўзбек болалар адабиёти ўзининг бой тарихига эга. Унинг бугунги кундаги ривож, адабий жараёндаги ўрни, мумтоз намуналари адабиётшунослар, тадқиқотчилар эътиборини бирданд эътиб келмоқда. Заҳматқаш олимларимиз орасида болалар адабиёти тарихи, бадиияти, ҳозирги пайтдаги ютуқ ва камчиликлар ҳақида жиддий тадқиқотларни амалга ошираётган, матбуотдаги чи-

лий иши ва шу асосда чоп этилган «Ўзбек болалар адабиёти ва Абдулла Авлоний ижоди» номи монографияси янги йиллашдаги ўзбек болалар адабиётининг пайдо бўлиши масалаларига бағишланган. Олим монографияда ўзбек болалар адабиёти ва китобхонлиги қадим тарихига эга экани, унинг ил-дизлари ҳалқ оғзаки ижоди намуналари билан боғлиқлиги, мумтоз адабиётимиз тарихида болалар тарбиясига оид пандонамлар асрлар давомида маънавий-эстетик вазиғани бажариб келганини таъкидлайди. «Жонажон шеърят» номи рисоласида эса, олим 80-90 йиллар болалар адабиётининг ижодий-услубий изланишлари тадқиқ этган, кейинги давр болалар шеърятинидаги гоёвий-бадий изланишлар, поэтик янгила-ниш жараёнларини кўрсатиб берган. Бу даврга келиб болалар шеърятинида ҳам Ватан мавзусига бағишланган асарлар янгила ёндашувлар асосида яратилаётгани Т.Адашбоевнинг «Жўнотман қўшини», «Оқбура тўлкинлари», «Арслонбоб афсонаси», Д.Ражабнинг «Отанинг боғи» каби тўпламларидаги шеърлар таҳлили орқали далилланади. Мунаққид болалар шеърятинидаги поэтик янгилаш — қаламга олинаётган образ ва деталлар рағбий мазмунга эғалигини ишонарли таҳлиллар билан асослаб беради. Сўнги давр болалар шеърятинидаги шаклий-услубий янгилашнинг сифатида «рақамли шеърлар», «шакли шеърлар» яратилаётганини таъкидлар экан, истеъдодли болалар шоирлари шеърларини таҳлилга тортади.

Олимнинг ўзбек болалар адабиёти тадқиқи, тарғиби билан боғлиқ меҳнатлари ҳукуматимиз томонидан муносиб тақдирланган. Р.Баракаев «Соғлом авлод учун» ордени совриндори.

Толмас тадқиқотчи Раҳматулла Баракаевнинг айна пайтда олиб бораётган илмий изланишлари ҳам ўзбек болалар адабиётининг ривожига ҳазирги адабий жараёндаги ўрни масалалари таъкид қил элади. Унинг «XX аср болаларидаги ўзбек болалар адабиёти ва Абдулла Авлоний ижоди» мавзусидаги ил-

латимизнинг болалар тарбиясига оид асарларидан намуналарни тўплаб «Болалардан болаларга» номи билан чоп этилди. Убайд Зоконийнинг «Мушук ила сичқан қиссаси», Ҳамза асарларидан сараланган «Ақл чирого», Абдулла Авло-

Раҳматулла Баракаевнинг «Мухтасар тарихи анбиё ва тарихи ислом» китобларини ҳам нашрга тайёрлаб, сўзбоши, изоҳлар ёзиб, мумтоз адабиётимиз намуналари билан болаларнинг таълимига имкон қўйишига имкон яратди.

Икки оғуз дил сўзи

қилларда айна мавзуларга оид муаммоларни дадил қаламга олаётган мутахассислар бор. Улардан бири жонқуяр олим Раҳматулла Баракаев. ЎзР ФА Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институтидаги самарали фаолияти давомида Р.Баракаев ўзбек болалар адабиётининг энг долзарб мавзуларидаги илмий тадқиқотлар билан ҳам адабий, ҳам илмий жамоатчилик эътиборини қозонди.

Аёнки, мумтоз адиблиримиз ижодида қомил инсон талқини, болалар тарбиясига оид дидактик қарашлар сингдирилган асарлар талқини. Уларни тадқиқ ва тарғиб қилиш, кичиктойлар маънавий мулкига айлантириш, алоҳида болаларбоп нашрларни тайёрлаш маънавий-илмий вазиғаларни сира-сидан. Раҳматулла Баракаевнинг ҳазрат Алишер Навоий ижодида маърифийлик ва тарбиявийлик, барқамол авлод тарбияси, шунингдек буюк шоиримиз шеърятини инсонпарварлик гоёлари мавзуларидаги мақолаларида мумтоз адабий меросимизнинг маърифий-эстетик хусусиятлари очиб берилган. Айна чоғда у мумтоз адиб-

ратди. «Бадий таржима — ижодкорлик», «Рус болалар адабиётининг илк таржималар тарихига бир назар», «Л.Н.Толстой асарларининг ўзбек тилига илк таржималари» каби тадқиқотларида олим жаҳон болалар адабиётининг таржималар сифати, савияси ҳақида фикр юритган бўлса, «Болаларнинг тийрак нигоҳи», «Дилда дардинг бўлмаса...» каби мақолаларида болалар адабиёти ва таълимий олдиде турган долзарб вазиғаларни баён этди. Чунонки, болалар олами тасвирлашдан кўра қуруқ панд-насихат мазмунидаги асарлар кичиктойлар кизиқлигини сусайтириши, дидини ўтмаслаштириши, айна пайтда адабий таъкид болалар адабиётининг ривожига ҳазирги адабий жараёндаги ўрни масалалари таъкид қил элади. Унинг «XX аср болаларидаги ўзбек болалар адабиёти ва Абдулла Авлоний ижоди» мавзусидаги ил-

Р.Баракаев тадқиқотлари-нинг етакчи мавзусини ўзбек болалар адабиётининг пайдо бўлиш тарихи, шаклланиши, тарқиқий тамойиллари ва ҳозирги адабий жараёндаги ўрни масалалари таъкид қил элади. Унинг «XX аср болаларидаги ўзбек болалар адабиёти ва Абдулла Авлоний ижоди» мавзусидаги ил-

Курдош ҚАХРАМОНОВ, филология фанлари доктори

Маълумки, бадий асарда макон замонсиз, замон эса маконсиз мавжуд бўлмайдими. Деялик, бирор ҳодисанинг қаерда содир бўлгани билан бирга қачон рўй бергани ҳам киши учун муҳимдир. Бадий асарларда макон ва замон бир-бирини тўлдирди, бири иккинчисини талаб қилади. Зотан, назарийотчи олим М.Бахтин ушбу яхлитликни хронотип шаклда талқин этади, замон хусусиятлари маконда намоён бўлишини, макон эса замонда ўлчаниши, идрок этилишини таъкидлайди.

Бирон асарни ўрганиш дастлаб унда тасвирланган воқеалар қайси маконда ва қайси замонда рўй беради, деган саволга жавоб излашдан бошланади. Асардаги замон ва макон чегараларини аниқлаш ва жамлаш, ўзаро боғлиқ томонларини ўрганиш ва яхлит бир олам сифатида тасаввурут этиш муҳим саналади. Куйида биз Шарқ ва Фарбда яратилган — Фитратнинг «Шайтоннинг тангрига исёни» ҳамда Гёте-нинг «Фауст» асарларини қиёбсан ўрганиб, замон ва макон масаласи неғизда бу бадий асарларнинг ички тузилишида акс этган гоё ва қарашлар ҳақида фикр юритмоқчимиз.

«Шайтоннинг тангрига исёни» асариде воқеалар ибтидоси сезгиларимиз бевосита идрок эта олмайдиган маконда, яъни олам яратилган «Етти қават осмон устида» содир бўлади. Асарда «Йўқликларда яшириниб, адам қайғи-ятини сураётган» замондан олдинги замон ва макондан олдинги макон ҳақида ҳикоя қилинади. Бунки куйидаги эътирофда ҳам кўриш мумкин:

Кўк йўқ эмши, ер йўқ эмши, кўш билан юлдуз йўқ, Ой йўқ эмши, замон-да йўқ, кеча билан кундуз йўқ.

«Фауст»да асар сюжетни чин маънода қосмик қўламга эга. Харакат ўрни — коинот, харакат вақти эса абдиётдир. Ҳар иккала асарда воқеалар коинотда бошланади. «Фауст»да уч олам ҳақида гап боради: Ер усти, ер юзи ҳамда ер ости. «Шайтоннинг тангрига исёни»да воқеалар объекти — Арш.

Асарларда ўтмиш ҳам, замон ҳам, келажак ҳам яшайди. Дейлик, Фитрат асариде макон куйидагича таърифланади: «Кўк остида ойдин бир кенглик. Бир четида ёқутдан ясалиб, турли қим-матбаҳо тошлар билан безатилган юксак бир минбар». Ёки бўлмаса, шайтон одамга сажда қилишдан бош тортган ҳолат: «Шайтон қичқирдиши билан дунёни қўрқинчи бир ҳолат бо-садир, чақинлар чақар, раъдлар гул-дирар, ҳар томон титрар». «Фауст»да ҳам шунга ўхшаш ҳолатлар кўллаб уч-райди. Муаллифлар замон — макон — харакат бирлигига эриша олганлар.

билан боғлиқ драмалар, пантамоим, кўғирчоқ театр асарлари сахналашти-рила бошланган. Фауст тўғрисида бадий обиде яратиш масъулияти эса Гёте зиммасига тушган.

Гёте олтиш йил «Фауст» устида ишлаган. Асар марказига мавжудлик, тириклик гоёси қўйилган, бу гоё «Фауст» сюжетини, образлар тузилмасини, бадийиятини белгилаб беради. Г.И. Фауст тарихи Гётега маърифатчи-лик фалсафасига янгича ёндашишга ёрдам беради. Бош қаҳрамон — олим Фауст билимни ҳамма нарсадан устун қўйди, инсонларни, бахт қалитини то-пишда, илм йўлини таллашга ундайди. Асар ҳаётдаги энг керакли ёшлик ва кексаллик, ҳаёт ва ўлим, уруш ва тинч-лик, борлик, фан, санъат каби муҳим тушунчалар ва саволлар билан тўлдир-илган. Гёте драмада инсонларнинг иқомияти ҳақида сўзлайди. Унинг фикрича, ҳар бир инсон янги ҳаёт яра-

КУРАШГАН ИНСОН ОЗОДЛИККА МУНОСИБ

«Фауст» ҳамда «Шайтоннинг тангрига исёни» асарларида замон ва макон чегараси

тиш иқтидорига эгадир. «Фауст» фалсафий бўлиши билан бирга, ҳаётий, ҳаққоний асар ҳамдир. Воқеалар давомида Фауст олам сирлари қаршида ўз оқиллигини сезади: оламнинг кўлф-қалити ўта мустаҳкам экани, унинг учун яшашнинг маъносини қолмайти ва ўз жонига қасд қилишга чоғланади. Шу пайт ибодатхона кўнгираклари бонг уриб, уни ахдидан қайтаради. Тагин яшаш иштиёқиде турмушдан эзгулик қидира-ди, сайлга чиқиб, немис халқининг ҳаётпарвар нафасидан руҳланади.

Шундай бир ҳолатда унинг қарши-сида Мефистофель пайдо бўлади. Фауст шайтон билан шартнома тузади ва унда гаройиб шарт бор: Фауст умрнинг қайсидир палласида ҳаётдан тўла-тўқис қоникчи ҳосил қилган тақдирдагина Мефистофель унга эғалик ҳуқуқини олиши мумкин.

Мефистофель Фаустга ҳиссий таъсир кўрсатиш орқали мақсадига эришмоқ-чи бўлади, унинг Гретхен билан тани-шишга ёрдам беради. Лекин Фаустнинг маънавий олами Мефистофель уйла-ган кўра теранроқ эди. Фауст чин ва-фодор, боқира қизни севиб қолади. Шундай бўлса-да, Гретхен билан қолмайди. Фауст бу кўна, охири йўқ олам моҳиятини билишни истайди, холбуки, унинг бир қисмини ҳам би-либ ололмади. Фауст Гретхенни тарк

этади ва шу билан уни нобуд қилади. Асарнинг иккинчи қисмида Фауст давлат ишларига аралашади. Антик давр қадриятларини тиклаш орзуси билан яшайди. У антик ўтмишининг бар-ча жаҳаларидан маъно излайди, лекин ниҳоятга етолмай, кўнгли ранжиб қолаверади. Фожеванинг охиридагина у ҳаёт маъносини англайди: бу ҳар кунки зулуксиз кечадиган яшаш, эрк учун курашиш-дадир: «Эрк ва ҳаёт учун курашган ки-шигина яшаш ва озоликка муносиб-дир». Бу Фаустнинг иқрори.

«Шайтоннинг тангрига исёни» аса-ри эса ҳақид инсоншунослиги ҳақида-ги тасавуруларни бойитади. Фалсафий ва мазмунан мураккаб бу асар турли-ча талқин этилган. Айрим талқинлар-да уни ўз замонасидаги социал адо-латсизликка қарши қаратилган чуқур сатирик асар экани айтилса, баъзи

«Сен малак бўлма!», Бу гап беҳиз айтилмаган. Малакларнинг қимлиги уларнинг дра-мадаги ўрни, хатти-ҳаракатларидан маълум: мудоқ саждага бош эгиб, яли-кин илҳами етолмай, кўнгли ранжиб қолаверади. Фожеванинг охиридагина у ҳаёт маъносини англайди: бу ҳар кунки зулуксиз кечадиган яшаш, эрк учун курашиш-дадир: «Эрк ва ҳаёт учун курашган ки-шигина яшаш ва озоликка муносиб-дир». Бу Фаустнинг иқрори.

Ёшлар овози

«Шайтоннинг тангрига исёни» аса-ри эса ҳақид инсоншунослиги ҳақида-ги тасавуруларни бойитади. Фалсафий ва мазмунан мураккаб бу асар турли-ча талқин этилган. Айрим талқинлар-да уни ўз замонасидаги социал адо-латсизликка қарши қаратилган чуқур сатирик асар экани айтилса, баъзи

турбидики, малаклар итотат, сажда рамзидир. Малакки маънавий зу-лик демак. Жаҳолат эса куллика қарши исён ҳис-сийти сингдирилган. Ҳар иккала асар билан танишиб чи-қиш жараёнида амин бўлдики, «Шай-тоннинг тангрига исёни» драмаси мав-зуси жаҳолатга, ижтимоий ва маъна-вий куллика қарши исён ҳақида. Фит-рат афсона ва мифлардан фойдаланиш маҳоратининг юксаклиги туфайли ило-хий элементлар воситасида ўз мақса-дини айтишга ҳаракат қилган. Асарнинг бош гоёси эрк, озолик мадҳиясидир. Драмада тасвирланган воқеалар афсона, бадий тўқимадан-гина иборат эмас, балки дунёвий ҳақиқат ҳамдир. Бунга асарнинг охи-ри кўринишида гувоҳ бўламиз. Шайтон одамни хурфотдан озоқ қилажанини билдиради: Бунки доғи кўтқаргумдир қўлингдан, Чикоргумдир сенинг янглиш йўлингдан! Шайтон ўқувчи кўз ўғинида ёвузлик-ка қарши илгор гоёларнинг жарчиси, курашиб яшашга ундовчи образ сифатида гавдаланади. «Шайтоннинг тангрига исёни», назар-римизда, айрим адабиётшунослар талқин этганидек худосизликни тарғиб қилувчи асар эмас. Фитрат яша-ган даврда бундан-да бошқача-роқ бадий асар ёзиш мумкин эмасди. Асардаги Шайтон — миллат маърифатчилари, Тангри — сиёсий тузум, малоиклар эса оловий камситилган, топталган авом тимсолида гавдаланган. Зеро, Шайтон тилидан айтилган «Раҳбарим фан, пайғамбарим илмдир» жумласида Фитрат

тангрини тан олмаслики эмас, балки Аллоҳни таниш — ўзликини англаш, ўзликини англашга йўл эса илм эканли-гини айтмоқчи бўлган. Бу ҳақиқатни гарчи бир қарашда англаш мураккаб бўлса-да, маърифатпарвар адиб шунки мақсад қилган, назаримизда.

Фауст эса асар сўнгида мутлақ ҳақиқатга эришгандек ўзини мамнун ҳис эта бошлади. Ҳар бир ҳақиқатга у эндигина бир неча қадам яқинлаш-ган эди, холос. Мутлақ ҳақиқатга эри-шиш амримаҳол. Фауст ўз шуури ва фаолиятининг қайси бир сониядаги қувончи эвазига қисматнинг қаҳрли қасосига учрайди. Сўғир бўлиб қолган қария назарида дегиздан тортиб олинган ботқоқ заминда ҳаёт акс эта-ётгани каби ишлар унинг орзу-умиди-ни рўёбга чиқараётгандек туюлди. У чиндан ҳам белкурак товушини эши-тади. Лекин бу унинг учун гўр қазий-ганларнинг шарпалари эди. Фауст «Шошма, эй сония!», дея хитоб қилади. Шу зайлда шарт бузилади. Мефисто-фел баҳоллашуда ютиб чиқади. Лекин у энди инсон рўҳининг нечоғли улғу-ворлигини исбот эта олишга улгурган Фаустга эга бўла олмади.

Гёте бунда ўзини, ўз даврининг ил-гор кишиларини қўйганга муаммолар-ни ўртага ташлайди. Фауст — излана-ётган, курашаётган инсоният тимсоли. Фауст тимсолида немис халқи бадий-маърифий тафаккури билан бирга Гётенинг юксак шойрона хаёли уйғунлашган. Асар якунида англашладикки, Мефистофель бўлмаганида Фауст бундай хулосага келмасди. Мефистофель эзгу-лик кушадаси эмас, балки олам ва ҳаёт-ни англаш мақсад қилган Фаустга кўзга кўринмас пирдек гавдаланади. Фаустнинг ҳаёт курашдан иборат экан-лигини, курашган инсонларгина озод-ликка муносиб эканлигини англашга ёрдам беради. Аслида курашда инсо-ниятнинг тарақийоти, ҳурлик, озоликни мақ-сад қилган аъмоллари ғолиб чиқади.

Зумлатдан йўл топиб чиқолур инсон, Унга чироқ бўлур мен берган идрок — деган таъкидда Гётенинг инсонларга ишончини ифодолочи оптимистик ху-лосаси мужассам. Поэтик рўҳининг улғувор маҳсули бўлган ҳар иккала асар ҳам озолик, тарақийот ва ҳурлик йўлида изланаётган инсон-лар учун бугун ҳам маънавий чироқ бўлишига ишонамиз.

Гулчехра АШУРОВА, ЎзМУ ўзбек филологияси факултети талабаси

Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири

ТОНГГИ ШАББОДАЛАР ТАРАТАР ИФОР

ХАЛҚИМ

Агар бола бўлсанг, бағримга босиб,
Елкамда кўтариб юрарман, халқим.
Агар ота бўлсанг, сенга муносиб,
Таянч, асо бўлиб турарман, халқим.

Дунёда кўп эрур шаҳри азимлар,
Муҳташам қасрлар, олий базмлар.
Қуршаган чоғда ҳам эъзоз, таъзимлар,
Даврамни сен билан қурарман, халқим.

Умр-ку ўтажак, фано муқаррар,
У ёқдан ҳеч кимга келмаган хабар.
Мабодо жаннатга бўлсам муяссар,
Шунда ҳам ҳаёлинг сурарман, халқим.

Гоҳида ризқингдан қолдинг айрилиб,
Майли, ўтган ўтди, боқма қайрилиб,
Келса балохўрлар, қўли қайириб,
Бошини тошларга урарман, халқим.

Заминнинг айқирган дарёлари бор,
Тонгги шаббодалар таратар ифор.
Меъда бўлиб қолса бир зум ихтиёр,
Барисин сен томон бурарман, халқим.

Сен завод топмадинг, қолмадинг ҳориб,
Сув келса сипқориб, тошни кўпориб.
Мен ким шоир ўғлинг Абдулла Ориф,
Эртан камолнинг ҳам кўрарман, халқим.

ШОГИРД МАҚОМИ

Умримиз кечади оддий ва камтар,
Биламан, сен кўзга илмаслигингни.
Дунёга тегароқ ташлагин назар,
Бўйинингга ол, укам, билмаслигингни.

Эсла буюк шоир асарларини,
Сўраб, ўрганишдан эринма зинҳор.
Жўн бир пардақанот асарларининг
Биз билмаган қанча синоати бор.

Аллома Беруний қазоси кунни
Бир савол ечимин қилибди қармон.
Ҳадиси шариф ҳам уқдирар буни:
“Боринг илм дея ҳатто Чин томон”.

АССАЛОМ

Тонгда мактабига шошар болақай,
У ҳам ўз ишига масул экан-да.
Ва лекин дуч келган одамга атай
Салом беришни у қилмайди қанда.

Сен ишга борасан, остонадаёқ
Қорувул “Салом” деб разм солади.
Бошлигинг чорлайди, чиқасан шу чоқ,
Салом берсанг балки алиқ олади.

Бу олам шунақа қурилган ўзи,
Ҳиллашиб кўришар ҳатто ҳайвонот.
Қуръоний каломдир “Ассалом” сўзи,
Дўзахи саналур такаббур ҳар зот.

Ҳеч нарса йўқотмас салом берган ҳам,
Камайиб қолмайди ким олса алиқ.
Лекин қулни дилинг очилгай шу дам,
Демак, дунё тинчдир, олам беҳадик.

Булут тўсса ҳамки боқабер, Қуёш,
Тафтинг бўлмаса ҳам чиқабергин, Ой.
Майсалар салом деб кўтармоқда бош,
Бу ҳам бир мактабдир, бизга ҳойнаҳой.

Ўридан кўзгалмас харсанг тош фақат,
Пойгада ғолибдир асил, чопқир от.
“Афлотун дўстимдир, лекин ҳақиқат
Ундан афзал”, демиш файласуф Сукрот.

Муқаддас китобда олам сеҳри жам,
Жо бўлмиш илоҳий туйғу ва фикр.
Алҳазар, алҳазар, Яратганинг ҳам
Энг аввал душмани аталмиш — кибр.

Юксакни кўзлайди доимо бургут,
Парвози майлига баланддир, настдир.
Комиллик захматин этма ҳеч унут,
Бир зина олмаган шоғирд эмасдир.

ЎЗБЕК ТИЛИМ

Кўп қадимман,
Карвон билан замонлар кечдим,
Нор туянинг норлиги ҳам афсона экан.
Бир кун туя айронини шифо деб ичдим,
Она туя номи эса арвона экан.

Давронимни сурганман ҳам оқ отта миниб,
Ҳай-ҳай, унинг қўлтигида бор эди қанот.
Вақти келиб, шон-шухратдан ҳаёлим тиниб,
Билсам, ўша оқ отимни дерканлар — бўз от.

Юксак Ҳисор тоғларининг бағрида қат-қат
Тошни ёриб ўсиб ётган наъматак эди.
Устоз Ойбек шеърин эслаб шоир Холмамат,
— Бизнинг жойда унинг номи “Хулуду”, деди.

Сен туганмас чашмадирсан, оҳ, она тилим,
Етмиш икки томримга мавжларинг борди.
Бир кун тиниб қолган эди боғда булбулим,
— Сандулочим! — деган эдим сайраб юборди.

Инсон деган қутлуг сўзнинг тенги йўқ ҳеч бир,
У танҳодир, фалакларнинг қуёши мисол.
Лекин манов болақайдир, буниси ўсмир,
Бу йигитдир, бу зот эса бобо, оқсоқол.

ЯХШИ ВА ЁМОН

Бир кўприкда дуч келди
Икки одам ногаҳон,
Бирови Яхши эди,
Бирови эса Ёмон.
Яхши одам Ёмонга
Салом берди, қўл берди,
Бир чеккага сурилиб,
— Ўтинг, дея йўл берди.
Ёмон эса ўшқирди,
Ғазабга тўлди чунон,
Яхшини улоқтирди
Тошқин дарёга томон.
Деди: — Мени тенг қилма,
Ўзинггаю зотингга.
Зор эмасман, билиб қўй
Сенинг илтифотингга.

ЧИРОҚ

Ҳаммаёқ чароғон бўлибди, боққин,
Байрам арчасига шодалар таққин.
Қўлингдан келса гар битта чироқни
Менинг кўнглимга ҳам, азизам, ёққин.

ИШ ВАҚТИ

Ота ётар эди беморхонада,
Фарзандлар келишни қилмасди қанда.
Ўғил соатига қараб бир оқшом
Деди: — Иш вақти ҳам тугади, дада.

ЎЗБЕКЧИЛИК

Хаста бўлиб ётган кекса бир одам,
Ички кийимини алмаштиради дам,
Секингина деди набирасига:
— Ҳар ҳолда, ўзбекмиз. Чиқиб тур, болам.

ВАҚТ

Сен бировга яхшилик қилсанг,
Қайтишини қутмагил асло.
Абадият ёнида, билсанг,
Унутилиш бордир доимо.

Вақт гўёки қилқўприк, ундан
Икки эмас, бир ўтилади.
Сени эслаб унутмай юрган
Одамлар ҳам унутилади.

АСЛИЯТИ САҚЛАНГАН ТАРЖИМАЛАР

Наманган давлат университети қошидаги “Муқаддас лира” ёшлар адабий клуби ташаббуси билан 2013 йили ёш қаламкашларнинг ижодий танлови ўтказилган эди. Унда университет хаваскор қаламкашларидан ташқари Наманган шаҳри ва вилоятдаги бир қатор умумтаълим ва ўрта махсус касб-ҳунар таълими муассасаларидан ёш ижодкорлар қатнашдилар. Танлов шартига кўра, иштирокчилар ўзларининг машқаридан ташқари таниқли шоир Муҳаммад Юсуф шеърларидан ҳам айтиб беришлари лозим эди. Шу муносабат билан устозлар шоғирдлари учун Муҳаммад Юсуф шеърларидан рус ва инглиз тилларига таржима қилиб беришди.

Танловда ўқилган таржималардан айримлари “Наманганская правда” газетасида (2013 йил, 27 апрел), чунончи, “Ёшлик” номли шеърнинг русча ва инглизча (таржимон — А. Ип-лина) ва “Кристина” ҳамда “Икзор” номли шеърларнинг Р.Казакбаева томонидан амалга оширилган русча таржималари эълон қилинди.

Роза Казакбаева таржималари орасида “Икзор” (“Признание”) шеъри таржимаси эътиборимизни тортди. Таржимон, аслиятнинг мазмунини сақлаган ҳолда асар мавзусини давом этдирган ва ҳатто Муҳаммад Юсуф билан дадил баҳса қиришган.

Аслиятдан фарқи ўлароқ, “Икзор”нинг таржимаси “Признание” икки қисмдан иборат. Шеър таржимасининг биринчи қисми лирик қаҳрамоннинг “Я всё сожгу!” хитоби билан якунланади (аслиятда: “Шеър ёзмайман... Тунда ёзиб, тонгда ўтга ташлайман!”) Иккинчи қисм “Послестышие” (“Шеърдан сўнг”) деб номланиб, аввалги инжоридан пушаймон бўлган лирик қаҳрамон ҳаётдан узр сўраб, айни пайтда, ўзига маъна тилайди. Тандир алангасида жизга-нак бўлиб инграётган шеърларига, худди фарзандларига ачингандек қайғуради ва бундан буён ўз истеъдодига зид иш қилмасликка сўз беради. Бундай эркин ижодий таржимани кўриб айтиш мумкинки, Муҳаммад Юсуфнинг чўгдек ловуллаган, изтиробли сатрлари таржимон Роза Казакбаевани ҳам илҳомлантирган. Буни таржи-мадаги ҳаммуаллифликка ёрқин мисол деса бўлади. Дарвоқе, машҳур рус таржимони В.Жуковский: “Таржимон насрда — кул, шеърятда эса рақиб”, деб бежиз айтмаган.

Яқинда Р.Казакбаева Муҳаммад Юсуфнинг “Лолақизгалдоқ” шеърини русчага ўғириб, эълон қилди (“Наманганская правда”, 2014, 11 январ). Бунда таржимон шоирнинг лирик оҳангда ифода-далаган ички кечинмаларини, қалб тафтини аслиятга мос равишда, таъсирчан бера олган.

Тўғри, таржимон баъзи ўринларда (масалан, кофия тизимини қайта тиклаш, мажозий тимсолларни ўғиритишда) аслиятдан чекинади, сўзма-сўзликдан қочади. Шундай бўлса-да, шеърдаги аждод ва авлодларга, суюли ёр ва фарзандларга бўлган меҳр ифодаси русчада мангикий муқобилини топган. Бу ўринда, менинчга, “Лолақизгалдоқ”нинг учинчи — бешинчи бандлари, учиб кетаётган қушларни айвон-

Муҳаммад Юсуф таваллуқининг 60 йиллиги

Кетаётир турналар”. Бу шеър нияҳсида шоир турналар образидидаги мажозий пардани кўтариб, ёзади: “Қуш эмас, хуллас калом, Бири бобом, бири момом. Жонлари жаннатни кўзлаб. Кетаётир турналар”. Худди шундай, “Лолақизгалдоқ”да ҳам лирик қаҳрамон аждодлар олдида қарздорлик ҳиссидан ўртанади. Бундай мунгли мисраларни қайта тиклаш учун таржимон рус тили бисотида энг муносиб ибораларни топа олган. Бунга, қуйидаги сатрларни қиёслаб, ишонч ҳосил қилиш мумкин:

Уйда ётибман-у
Сезиб турибман,
Кўкда кетаётир
Қушлар қайтишиб.
Хайрлар ёғдириб
Қанотларидан,
Хаста шоирига
Видо айтишиб.
Бор, менинг учун ҳам
Уларга қўл қоқ —
Лола, лолажоним,
Лолақизгалдоқ.

Уларни мен яна
Кўрамман-а,
Айвондан одамдек
Мне не выйти на айван,
Кузатолмадим...

Хоть прикован к ложу
Вижу сердцем я:
Птицы возвращаются
В миллие края.
Немощному барду
Их крылатый взмах.
Тихий крик прощанья
Замер на губах.
Зовы откликаются
Свежей синевой,
Топляничкой мой любимый,
Алый мак степной...

Я, к весне истаяв,
Не увижу стаи,
Не выйти на айван,
Проводить их караван...

Этибор берсақ, бу таржимода сўзма-сўзлик деярли йўқ. Шунга қарамай, мангулик йўлида-гиларни кузатаётган, ўзи ҳам ўша томон юзла-ниб турган лирик қаҳрамоннинг рухий ҳолати ўқувчи қалбини бир дам титратадиган мана бу

сатрларда яққол ифодасини топган: “Тихий крик прощанья Замер на губах, Зовы откликаются Свежей синевой”.

Муҳаммад Юсуфнинг бир қараганда оддий мисраларида жозибали ташбеҳлар “ял” этиб кўзга ташланади. Бинобарин, унинг асарлари таржимаси ҳақида фикр юритганда ҳам, табиий равишда, ана шу поэтик иборалар қандай тўғилганию улар ўзга тил воситасида қандай ифодаланганига эътибор берасан, киши. Таш-беҳлар орасида халқ тили хазинасидан олин-ганлари ҳам учрайди. Масалан, “Лолақизгалдоқ”да учраган халқона иборалар: “Ёмон кунлар бир кун яхши бўлар-у, Ёмон одам яхши бўлмас ҳеч қачон”. Ушбу параллелизм таржимода ҳам аслиятга монанд, халқ мақоллари шаклида берил-ган: “Все невзгоды в одночасье схлынут, как вода — Нечистовцу лучше не стать никогда.” Яна бир гўзал ибора: “Энди осмон йироқ, Энди ер юмшоқ”; таржимаси: “Теперь небо далеко. Лишь в земле покой”. Ўнғайсиз ҳолатдан қандай чи-қишини, бошини қаёққа уришини билмай, му-роса қилишга мажбур бўлган киши тилида уч-райдиган бу матални шаклино маъноси шоир лафзида ўзгартиб, янги маъно касб этган: бу ерда руҳан эзил-ган, жони қийналган лирик қаҳра-мон олдинда уни юмшоқ ер мунглини хис этаётганлиги ифодаланган. Менинчга, бу фикр таржимода ана ҳам яққолроқ кўринади: “Лишь в земле покой”.

Яна бир мисол: “Аёл қалбинг билан сув кеч, олов кеч”; русчаси: “Ты сильным женским сердцем пройдёшь огонь и воду. Таржимода гўё ортиқча кўринаётган “сильным” эпитетини олиб ташлагудек бўлсақ, мисрадаги асл маъно (“аёл қалби”) йўқолган бўлар эди.

Лекин “Лолақизгалдоқ”нинг таржимаси камчи-ликлардан холи, деб ҳам бўлмайди. Чунончи, шеърнинг охириги бандида ўқиймиз: “Жон сўнгги бошлана топаркан онгда. У юрак остида дердим мен бўлсам”. Бу сўзларда таъсирчан лирик асар нияҳсида келиб чиқиши табиий бўлган фалса-фий фикр шоирона ифодаланган. Аммо таржи-мада ушбу поэтик образнинг таъсир кучи маълум даражада тушган: “Ищеть покой тело больное, Но это смертный покой. Сердце ударит последний раз, И жизнь улетит стрелой”. Бу жумлалар эътиборни, диққатни тортмайди.

Умуман, бу каби жузъий камчиликлар Р.Казакбаева таржималаридан ҳосил бўлган ижобий тасаввуримизга соя ташламайди. Бу таржи-малар, шубҳасиз, эътирофга лойиқки, уларни ҳеч икки-ланмай аслиятга сақланган таржималар, деб баҳолаш мумкин.

Кодиржон НОСИРОВ,
Наманган давлат университети доценти

Нажмиддин Мирзонинг касби — муаллимлик, адабиёт муаллими. Кўп ишти-дорли ўғил-қизларга сабоқ берган, уларнинг қалбида адабиётта, шеърятта муҳаб-бат уйғотган. Мумтоз шеърятимиз, айниқса, бобошоирларимиздан мерос ғазалга иштиёқ ва муҳаббат Нажмиддиннинг ўзини ҳам ғазалнавис шоир сифатида яхши мисралар ва байтлар битишига сабабчи бўлган. У Шарқ мумтоз адабиёти-ни, “Хамса” дostonларини, умуман, шарқона шеърятни яхши билади. Шу тўғрисида шеър ва ғазаллари раво. Радифлари Сурхон қуёшида тобланган, байтлари Тўполоқдарё, Обизараг сувларидан мавжлар олган. Она Ватанга меҳр-садоқат, ўз юртидан гурур ва ифтихор туйғулари муаллим шоирнинг кўнгил дарёсини мавжлантририб турганига самимий сатрларини ўқиб гувоҳ бўласиз.

Сирожиддин САЙИДИ,
Ўзбекистон халқ шоири

Нажмиддин МИРЗО

БЕМИСЛ ЮРТИМ ЎЗИНГСАН

ИФТИХОР

Мен Ватаним фахр этиб гар боғу бўстоним десам,
Бўлмағай шеърда ғалат, гар эски кўрғоним десам.
Менга ҳикмат сарзамини, эзгулик сарчашмаси,
Шеърятнинг мактаби ё мингта дostonим десам.

Бу табаррук воҳода тилло эрур ҳар зарра тош,
Таъзим айлал аввало ҳар тонг салом бергай қуёш.
Сабр эрур иймон гарови, қилди Жайхун бизга фох,
Термизий бобомни эслаг, чексиз уммоним десам.

Ҳар униб чиққан гиёҳу майсаси элларга фан,
Лочини булбулсифат гулларни ошён айлаган.
Кўп азизу авлиёси, руҳи бизни асраган,
Бу улуглар маскани ё нурли осмоним десам.

Серкуёш ўлкам дея, таърифу тавсиф айласам,
Ҳизр учун ашъор этилган ул китобни ўйласам.
Шеърду дostonларда тўхтаб, “Онажон” — деб куйласам,
Бемисл, юртим ўзингсан мангу ошёним десам,
Таърифу элларга дoston Ўзбекистоним десам...

ДАРЁ КАБИ ЎТГАЙ УМР

Оламнинг кенг осмони бор, чексиз унинг уммони бор,
Кўндир унинг дарёлари ҳам беҳисоб бўстони бор.
Дарё каби ўтгай умр, бир лаҳзада кетгай умр,
Ўз ҳикматин айтгай умр, ҳар васлнинг ҳижрони бор.

Меҳмон эрусан англайди, то борлигинг илм излагин.
Сен элга хизмат айлал, пок банданинг иймони бор,
Ҳар жойда дономан дема, мен ганжи дарёман дема,
Ҳар кимга қудлик айлама, оламини ўз Султони бор.

Ҳикмат эрур ҳар тоғу тош, осмондаги ойу Қуёш,
Асрори ҳақ бўлмайди фох ҳар зарранинг посбони бор.
Одам бўлолмак мисли қуш, эй Нажми Мирзо пастга туш,
Вақт борида йиғ ақду хуш Хотифни бу фармони бор...

УЛУГЛАРГА ДИЛ РОЗИМ БОР

Самода ой дил доғимдир,
Қуёш менинг бир оҳимдир.
Хуш ҳаёлим дил розимдир,
Юксакларга парвозим бор.

Мен гоҳ адир, гоҳ қирман,
Илдиз отган дарахтирман,
Озод элда хушбахтирман,
Асрагучи сарбозим бор.

Дил хотиржам беҳавотир,
Гоҳ сўзласам кулар кимдир.
Шеърим улкан бойлигимдир,
Сизга элтар овозим бор.

Ҳикматлар деб мен парвона,
Машраб каби гоҳ девона.
Сўзлагайман гоҳ мастона,
Улуғларга дил розим бор.

Нажми Мирзо ҳаёт надир,
Меҳри вафо, яхшиликдир.
Эзгу бўлса мақсад ахир,
Қўлда қалам — қорғозим бор.

Экранда аёллар образи талқини ҳамisha ўзбек миллий кино санъатининг диққат марказида бўлиб келган. Ўзбек актрисалари миллий кино ривожининг барча босқичларида муайян ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида эътироф этишга арзишлик гўзал ва бетакрор образлар яратиб, халқ эътирофига сазовор бўлганлар. Бу ўринда, биринчи навбатда, кўз олдимизга миллий кино санъатининг фусункор юлдузи Юлдуз Ризаева ижросидаги Зуҳра образи келиши турган гап. Фильм ўз даврида нафақат юртимизда, балки қатор хорижий давлатларда намойиш қилинди, мутахассислар ва мухлислар томонидан жаҳон киноси дурдоналаридан бири сифатида эътироф этилди.

“Ўткан кунлар” филмида актриса Гулчехра Жамилова яратган Кумуш образида ўзбек аёлининг нафақат гўзаллиги, балки имону эътиқоди, дунёқараши намойён бўлди. “Маҳаллада дув-дув гап” филмида буй кўрсатган икки йирик персонаж — Лутфихоним Саримсоқова ва Марям Ёқубованинг Мехрихон ая ҳамда Ойпошча образлари ҳам кино санъатининг кейинги замонида яратди. Мухими, бу образлар халқ руҳини ўзига сингирган гоёт халқона сиймолардир. Ўтган асрнинг иккинчи ярмида Дилором Қамбарова, Тамара Шокирова, Сайрам Исаева, Ойбарчин Бакирова яратган образлар, уларнинг гоҳ сокин, гоҳ кескин характерли қахрамонлари ҳам мана шу силсиладан ўрин олди.

Мустақиллик йилларида мамлакатимиз ҳаётида юз берган ўзгаришлар, янги даврга хос кайфият кино санъати қахрамонлари, хусусан, аёллар образида ҳам ўз аксини топди. Зотан, кино санъатида биз кўнанинган тушунчалардан хийла теран, инсоннинг асл маънавий эҳтиёжларига ажабтовур тарзда жавоб бера оладиган образлар яратиш йўлида изланишлар бошланди. Бу ўринда янги куннинг энг нафис ва таъсирчан образлари сифатида Лола Элтоева, Раъно Шодиева, Дилноза Кубаева, Райхон Уласенова, Нигора Каримбоева, Зарина Низомиддинова каби актрисалар яратган кўнанинган ролларни эсламай бўлмайди. Улар ижросида аёллар образининг янги талқинлари вужудга келгани, характерлар ечимида миллийликнинг устуворлиги, воқеа-ҳодисаларнинг оила муҳитида ривожланиб бориши эътиборга лойиқ, Сир эмас, оила ҳар бир жамиятнинг асосини ташкил этувчи кичик жамоа. Оила-хонадон тушунчалари замирида эса миллий ва маданий ўзлик шаклланади. Аҳамият бер-

ЭКРАНДА АЁЛЛАР ОБРАЗИ

“Келгинди келин” филмидан лавҳа.

сангиз, ўзбек киноижодкорлари яратган аксарият филмлар марказида оила-хонадон аъёнлари туради.

Кино санъати оламдаги глобал ўзгаришлар, ахборот коммуникацияларининг тараққий топиши, телевидениенинг жадал ривож натижасида аллақачон оммавий мулоқот воситасига айланиб улгурди. Айни пайтда унинг вазибалари доираси ҳам кенгайди. Бинобарин, кино санъати бугунги кунга келиб, энг оммавий ва кенг тарқалган санъатга айланган экан, айнан кино асарларида халқимизнинг фаровон ҳаёт, бахтли оила, тўкин хонадон ҳақидаги орзу-интилишлари, тугал тасавурлари шаклланади. Истиқлол даврида яратилган аёллар образи тадрижини кузатар эканмииз, аёллар образининг

ўта шахсий, ихчам — оила муҳитида, жамиятнинг маънавий тамойиллари ўзгариши бориши маромида гавдаланиши эътиборга лойиқ, Хусусан, “Атроф қорға бурканганда”, “Эркак”, “Орзу ортидан”, “Ватан”, “Робия”, “Забаржад”, “Ўтов”, “Сукунат”, “Ойдиной”, “Алданган аёл”, “Кечиккан ҳаёт”, “Паризод” каби филмларда аёллар образи концепциясида муаммовий-таҳлилий куртақлар буй кўрсатгани, ижтимоий муҳитда аёллар образининг фаоллашуви, ёшларимиз маънавий

дизлардан бегоналашув ҳолларининг ижтимоий-маиший, рухий-психологик индизлари аёллар тақдири, уларнинг ҳаётга, одамларга, воқеликка муносабати орқали очиб берилди. Умид Ҳамдамовнинг “Онагинам орзуси” филми ва унда актриса Райхон Уласенова яратган қахрамон кино жараёнига янги авлод кириб келганидан дарак берди. Унда

Кино ва замон

давр кайфияти ва инсон тақдирлари, миллий ўзига хослик, аъёнларга содиқлик ва глобаллашув муаммолари ўртасидаги мувоzanатни сақлаб қолишда янги авлод аёлларининг ўрни масаласи ёритилган.

Ривожланишнинг илк палласида оммавий тижорат филмлари муаллифлари миллий кадриятларнинг “оила мустаҳкамлиги”, “отанга ҳурмат”, “орзу-ҳавас”, “хунар ортидан эътибор топиш” каби маънавий камолот сари элтувчи ахлоқий мезонларни кинонинг томошавийлик, оммавийлик хусусиятлари орқали ифодалашга интилдилар. Шу ўринда “Келгинди келин” филмида истеъдодли актриса Дилноза Кубаева талқинидаги қахрамон ёдга тушади. Тўғри, у бир қарашда “олифта, тантик, шаҳарлик таннос” каби таассурот уйғотилади. Лекин унинг қахрамони ўз орзусига, севган йигити ва унинг яқинлари эътиборига таманнолари билан эмас, айнан касб-кори тўғрисида сазовор бўлади.

Афсуски, ҳозир яратилган кўпжа оммавий тижорат филмларида мана шу — бир қарашда оддий, сигнал ҳақиқат аксини топмапти. Тўғри, муҳити, персонажлари, ҳатто номлари ҳам бир-бирини такрорлайдиган аксарият филмларнинг қахрамонлари ҳамisha эзгулик тарафида. Нечундир, эзгулик учун кураш ва унинг тантанаси кадр ортида қолади, томошабинни эса кадрдаги дангиллама иншоотлар, кимматбахо тақинчоқлар ва бачкана қочиримлар ўзига жалб этади. Ҳозир кенг тарқалган тижорат филмлари асосан лирик комедия жанрининг “муҳаббат англашилмовчиликлари”, “таъқик”, “синов”, “тўй моҳарлари” каби қайта-қайта

учрайдиган сюжетлар атрофида ўралашиб қолаётгандек. Натижада на касби, на хунари бор, бошидан кечираётган муаммоларга нисбатан аниқ муносабат билдириш ҳам қўлидан келмайдиган асосатдаги персонажлар экранларда кўпайиб борапти.

Шу ўринда нима учун замонавий филмларимиз қахрамонлари ё жуда ёш ўсимир ташкил этиб, кишлоқ ҳўжалиги, қисия, маориф, маданият, фан ва ишлаб чиқаришнинг турли соҳаларида меҳнат қилаётган, ихтиролари ва ижоди билан ном таратаётган, фаровон юртимизнинг обод маҳаллаларида бахтли оила куриб яшаётган ўрта ёшли аёлларимиз-чи? Наҳотки, уларнинг ҳаёти, тақдири, орзулари кино ижодкорларига мавзу бўлолмаси? Қолаверса, ўрта ёшли истеъдодли профессионал актрисаларимиз кинода бир қолиддаги, муаммога дуч келган заҳоти “пиқ-пиқ” йиғлайдиган, тобе рафиқа ёки “ойижон” ва “онаси” бўлавериш зериқдилар, аниқроғи, томошабинни зериқтирдилар... Бу актрисаларимиз ижодий камолотга етган айни бир паллада кинода улар учун арзирли рол тақлиф этилмаётир. Ижодий этилган, саҳнада ва экранда хоҳ драматик, хоҳ комедия асариде бўлсин, замонавий аёл қахрамонлар образларини қойилмақом қилиб ижро этишга қодир актрисаларимиз бугун ўз ролларини интизорлик билан кутиб турганлари одамни ўйлантириб қўяди.

Мамлакатимиз ривожланаётган давлатлар сафидан ўрин олиб ҳар томонлама тараққийёт сари юз тутган экан, бошқа барча соҳаларнинг вакиллари қатори киноижодкорлар ҳам экранда жамиятнинг асосий таянчларидан бўлган ижтимоий фаол, ўз кучи, тажрибасига, эътиқоди, билими ва замонавий дунёқарашига таянган опа-сингилларимизнинг бадиий баркамол образларини яратиш йўлида изланишни кучайтирдилар, деб умид билдирамиз.

Нигора КАРИМОВА, санъатшунослик фанлари номзоди

ИЖОДИ ҲАМ ЗУМРАДДЕК ЁРҚИН

Замонавий Ўзбек композиторлик ижодиётида Дилором Сайдаминова, Замира Миромилова, Дилором Омонуллоева каби Зумрад Тўйчиевнинг ҳам алоҳида ўрни бор. Биринчи композитор аёлларимиздан бўлган Зумрад опа Глиэр номдаги мусиқа мактабида ўқиб юрган чоғларида миллий созларни чалиш билан бирга халқ йўлларига мос кичик асарлар яратиш борасида ҳам мустақил изланиш бошлади. Унинг интилишлари композитор Борис Зейдман назарига тушди. Шу тариха ёш ижодкор ҳаётида янги саҳифа очилди.

Мусиқий тафаккурни яхши англаган Зумрад Тўйчиева мактабда рубоб ижрочилиги маҳоратини ўлаштириш билан бирга композиция бўйича устозидан сабоқ олди. Рубоб ижрочилигини ўзлаштириш халқ мусиқаси фалсафасини, миллий оҳангларнинг ниҳоятда бой имкониятларини идрок этишида муҳим жараён бўлди.

Бўлғуси композитор мусиқа мактабини тугатиб, Тошкент давлат консерваториясининг композиторлик

мусиқаси алоҳида ўринга эга. Фортепиано учун “Сонатина”, скрипка ва фортепиано учун “Ария вариациялари”, торли кватрет учун “3 та пьеса ва “6 та прелюдия” каби камер-чолғу асарлари бунинг далилидир.

З.Тўйчиева ижодида романс жанри ҳам алоҳида ўрин тутди. У ҳаётий кечинмаларини, халқимизнинг меҳрибонлиги, оилаларварлигини мусиқа тилида ифодалашга ҳаракат қилади. Композитор замондош шоирлар шеърларини романсларига асос қилиб олди. Туроб Тўла шеъри билан “Э с л а й с а н м и ?”, Хусниддин Шарипов шеъри билан “Сайёралар кутганда”, Зулфиянинг “Не балога эдинг мубтало” асарига ёзган романслари миллий ўзига хослиги билан аҳамиятлидир.

Зумрад Тўйчиева айнан ўзбекона миллий оҳангларнинг бой имкониятларини кўрсатиш учун мусиқадаги энг мураккаб полифоник услубни танлади. Шу боисдан композитор романсларида бадиий нутққа яқин оҳанглар орқали куйлаш асос қилиб олинганини кузатамиз.

Ўзбек халқ мусиқасининг сеҳри, пурмаънолиги, инсон руҳиятини ифодалаш композиторнинг жўрсиз хор учун яратган “Алла” асариде ҳам ўз ифодасини топган. Шуниси эътиборлики, З.Тўйчиевнинг барча асарлари оҳанг нуктаи назаридан халқчиллиги, ўзига хослиги билан ажралаб туради. Айниқса, марш, мадҳия оҳангларига хос услубларнинг уйғунлашуви ва уларнинг полифоник услубда талқин қилиниши асарларга янгича мазмун бахш этади.

Зумрад Тўйчиева ярим асрдан кўпроқ композиторлик ижодини ўқитувчилик билан ҳамоҳанг тарзда олиб бораётгани таҳсинга сазовор. У мусиқа таълимининг назарий, мураккаб ҳисобланган сольфеджио ва полифония фанларидан ёшларга сабоқ беради. Педагогик фаолиятининг шакл-масариси ўлароқ “Полифониядан таълилий машқ ва масалалар” ўқув қўлланмасини ҳамда мунтазам машғулотлар олиб бориш учун ўзбек композиторлари асарлари мисолида “Полифоник сольфеджио” дарслигини яратди.

Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси аъзоси, композитор ва мураббий Зумрад Тўйчиевани табаррук ёши билан кутлаб, ижод ва иш фаолиятида янги муваффақиятлар тилаймиз.

Сойибжон БЕГМАТОВ, мусиқашунос

Бошланчи биринчи саҳифада.

Қашқадарёнинг Касбига яқин Бешкент шаҳрида туғилиб ўсган Баҳодир Нийёзов билан сўхбатимиз Навоий бобомиз шеърятидан бошланди. Навоийшунос олима Сирдарёхон Утафраннинг “Алишер Навоий газалиётда ранг символикаси” китобини мамнуният билан эсладим. Баҳодир Нийёзов эса улуг шоир шеърларидан намуналар ўқиди, уларни ўзича шарҳлаб, ҳайратини изҳор қилди. Сўхбатдошим завқу шавқ билан шоир газаллари ҳақида сўзлар, бобомиз газалда шундай мусаввир бўлиб кетганки, тан бермай иложингиз йўқ, дерди.

Баҳодирнинг Навоий дунёсига бу қадар шўнғиб, завқу шавқ билан мушоҳада қилаётгани бежиз эмас экан. Бундай фикру йўлар давомини унинг сопол суратларида, рельефли ишларида кўрдим. Устанинг бу ишларида Навоий асарлари билан бевосита дахлдорлик, достону шеърларига бағишловлар йўқ. Аммо шоирнинг абдиёт, фонийлик, ломакон, самовий муҳаббат, зоҳидлик ва дарвешлик мавзуларидаги сўфиёна, ўзига хос фалсафий қарашлари ана шу сопол рангларига, бўртма тасвирлару ғаройиб композицияларига билвосита сингирди юборилган эди. “Мен аслида республика рассомлик билим юртининг рангтаъсир бўлимида ўқиганман, — дейди рассом. — Тақдир шундай бўлдики, лойга, кулоллик ишларига меҳр қўйиб кетдим. Ўзимни шу ишда топгандай бўламан”.

Баҳодирда тупроқ, лой билан ишлашга мойиллик билим юртини тугатган йилдан анча кейинроқ пайдо бўлган эса-да, аслида у болаликдан кулолчилик муҳитида ўлғайди. Чунки у туғилиб-ўсган Бешкентдан сал наридаги Касбиде ҳали-ҳануз кулолчиликнинг қадимий аъёнлари давоми этаётир, улардаги маданият ва нафосат Баҳодирларнинг ҳам хонадонига кириб борган эди.

Баҳодир ана шу замин қўйнида улғайган фикрловчи инсон, ҳаёл ва ҳаёт манзараларини тафаккур лойига қориб ижод қилади. Муаллиф рангин ҳиссиётлар оламига рамзлар, тисмоллар, белгилар тилсимни орқали мурожаат қилади. Бунинг учун афсона ва реаллик унсурларидан унумли фойдаланади. Хумо кўшини тасвирлар экан, унинг бахт ва омад рамзи эканини ҳаётий ришталар билан боғлайди. Бу ҳикмат тириклик деб аталмиш буюк қисматнинг юксак чўққиларига интилиш билан боғланган. Муаллиф назарида, унинг йўли тафаккур кенгликларига оша бораётган илоҳий ишқ тимсолида жонланади. Илоҳий ишқ тажаллиси эса ҳаёт дарраҳти. Баҳодирни ана шу рамзий дарраҳтнинг куйчиси деб атасак тўғри

бўлади. Гарчи муаллиф мавзуларининг қамрови анча кенг бўлса-да, уларнинг барчаси ана шу теран илдизларга туташади. Мана, ўша инсон ҳаётига таққосланган ҳаёт дараҳти. Унинг инсон тисмолига айланиб кетганини нафақат шаклу шамойили, балки яшаш тарзи ҳам эслатиб туради. Кетма-кет жойлашган бир туркум ишлар ана шу мавзуга бағишланган. Буларнинг бари бир инсон ҳаётидаги турли-туман бекатларни эслатадимики, сизга?! Баҳодирнинг сопол тасвирлари ана шундай тарзда фалсафий маъно касб этувчи ком-

Муаллиф кичик унсурлар ёрдамида катта маъно касб этадиган тасвирлар силсиласини ҳосил қилишга интилади. Синган сопол юзасида дарахт кундасида ҳосил бўлган параллел чизиклару катта-кичик халқалардан иборат мажозий бир шаклар муаллифининг олам мувоzanати ҳақидаги тасвирий ҳақиқатларидир. Жалолдин Румийнинг олам ичра оламлар ҳақидаги машҳур байтлари беихтиёр ёдингизга тушади. Фалсафага йўғрилган бундай тасвирлар муаллиф ижодида кўплай учрайди. Унинг ишларидаги қизил, жигарранг,

терьерларига деворий безак сифатида тақдим этиладиган асарлари ўзидеги маънони бирдангаи зуҳур этмайди, у ҳаво ёки сув сингари танангизга билинтийрмай кириб боради. Баҳодир асарларининг ҳикмати ҳам ана шунда.

Бундай йўлу ҳулосаларга у бирдангаи етиб келгани йўқ. Даввалига рангтаъсир рассом бўлмоқчи эди... Тўқимачилик комбинатида қарашли Маданият саройида республикада ном чиқарган Фрумгарц тасвир тўғарағида ўқиди. Малакиси анча ошган, Қашқадарёда бадиий комбинат буюртмаларини бажариб юрди. Мустақилликдан сўнг, катта-катта буюртмаларни бажаришига тўғри келди. Қарши шаҳридаги амфитеатрга ишланган панно, Фузур туманидаги “Тоҳир ва Зуҳра” меъморий мажмуасидаги ҳайкалтарошлик асарлари, “Насаф” спорт клуби мажмуасидаги ички безак ишлари шулар жумласидан.

Аммо у шу буюртмаларга ҳам ижодий иш сифатида қаради, ҳар бирига ўз тафаккур ва илҳом меваларини жо этди. Бу ижтимоий буюртмаларда ҳам лирик оҳанглар сезилса-да, фалсафий маънога мойил тасвирлар устунлик қилади. Муаллиф ҳар бир асариде умумий мазмундан келиб чиқиб, бўртма тиник тасвирларни мозаика, витраж унсурларига мослаштириб юборади. Лозим топса, кўнглига ёққан усталар ишини нусаха қилиб ҳам кўчиради. Устахонасида XX аср бошида яшаб ўтган нуруоталик тоштарош уста Абдурахим Турдубеков Бухородаги Ситорани Моҳи хосса биноси зинапоёси олдиде ишланган мармартшо шеърларидан бирининг нусхаси туриди. “Мен буюк тоштарошнинг ишига эҳтиром сифатида қайта ишладим. Унинг ҳам ўз муҳлиси бор”, дейди Баҳодир.

Дарвоқе, моҳир кулолнинг ижодий изланишлари хорижда ҳам эътироф қозонган. 2008 йили Парижда бўлиб ўтган халқаро амалий санъат кўргазмасида Баҳодир яратган асарларни мутахассислар замонавий кулолчилик санъатидаги янги изланиш намуналари сифатида баҳолашди. Уста кулолнинг ижодий изланишлари ҳукуматимиз томонидан муносиб тақдирланган. 2003 йили Баҳодир Нийёзовга Касби кулолчилик мактаби аъёнларини қайта тиклаш ва ривожлантиришга самарали ҳисса қўшгани учун “Ўзбекистон халқ устаси” унвони берилди.

Рассом-кулол ҳозир фаол ижодий изланишда. Кўни кеча пойтахтимиздаги Халқаро маданият қарвонсаройида ижодкорнинг “Баҳорни соғиндим” номли кўргазмаси очилди.

Нодир НОРМАТОВ

СОПОЛДАГИ СИРЛИ ТАСВИРЛАР

позицияларга айланиб кетади. Айни пайтда ижодкорнинг ўтмиш меросини, бугунги кундаги ҳаёт манзараларига муносабати шу янглик намойён бўлади.

Баҳодирнинг баъзи ишларидаги тасвирларни, маълум маънода, исломгача бўлган Ўрта Осиё антик даври, илк ўрта аср сўғд санъати аъёнлари давоми дейиш мумкин. Уларда афсонавий қушлар, ярни қуш, ярни одам бўлган полиморф образлар, афсонавий ҳайвонлар қиёфаси кулол асарларида тез-тез учрайди. Уста рангтаъсир ва графикада олган билимларини кулоллик санъатида турли композицияларда маҳорат билан қўллайди. Айтайлик, тасвирдаги арава гилдираги ҳаётий воқелик унсур сифатида қайд этилса-да, ҳаёл ва ҳаёт чархпалаги сифатида рамзийлик касб этади. Ёки график унсурларга бой буюк бир дарахт тасвирида уни япроқлари йўқ ҳолда кўрамиз. Эътибор қилинса, дарахт шохлари тепасида мавжланиб ётган майин гуллар орзу-ўйларимиз каби юксакликка чорлайди. Бошқа бир асариде гул бўлиб ўсган тўрт туп дарахт шохлари бир-бирига чирмашиб кетган, худди улкан саватсимон устун шаклида бўлиб, осмонни кўтариб тургандек тасаввур уйғотади.

Шеърят оламига ҳамоҳанг тасвирларда эса қизил замин, қизил тегиримон тош, жигарранг одам ва оқимтир дарвоза, жимжитлик ҳукм сурётган ҳовлида жигарранг кулба, орқада қийшайиб кўринаётган икки иморат, томга тиркалган нарвон акс этган. Уй орқасида иморатларни қулашдан ушлаб туришга мослашиб, энгашаётган азим дарахтининг қудратли шохлари. Бу манзара тасвири худди шеър каби “ўқилади”.

мовий, сарик, яшил ранглар замини осмонни, тупроқ ва ўсимлик дунёсини томошабоғга нозик шаклларда эслатиб туради.

Мажозлар ва рамзларга бой бир қатор асарларида рангтаъсирга хос

композицияларни кўриш мумкин. Синган сопол юзасида узилган дарахт барглари қўйилган, ёнлариде ёрилган, офтобда куйган анорлар. Уларнинг бирида пўстлоғи ёригидан чиқиб қолган меванинг қизил донаси. Атрофлариде чиганоксимон оку кўк тошчалар сочилган. Башариётнинг ўн саккиз минг олам ичра турган ҳолатини эслатади бу манзара. Қуш ин қўйган уй ва сариштали ҳовли манзарасини кўргангизда, ўзингизни шу олам зарраси каби ҳис қилиш имконияти пайдо бўлади. Чунки муаллиф квантлар қонуни сингари бир-бирига боғлиқ ҳаёт лавҳаларини сизга бир шода маржон сингари тақдим этади. Аслида уй ёки хона, залнинг ички ин-

Икки оғуз дил сўзи

бўлимига ўқишга қиради. Бу ерда Б.Зейдман синфида ижодкорлик маҳоратини мустаҳкамлайди. Талабалик давридаёқ турли жанрларда асарлар ярата бошлади.

Ёш композитор оддий чолғу пьесалари ва қўшиқлари билан бирга йирк асарларга ҳам кўл уради. Жумладан, симфоник оркестр учун “Байрам увертюра”сини, “Табаррук тупроққа қасида”ни ёзади. Олий таълимни шоир Эркин Воҳидов шеърига хор, яккахон ва симфоник оркестр учун “Нидо” вокал-симфоник туркуми билан тугаллайди. Айнан шу даврдаги асарларида унинг мусиқага муносабати, талқин услуби шаклланади.

Ҳар бир ижодкор дунёни ўз қалби билан кўради. З.Тўйчиева ижодининг илк қадамларидан бошлаб халқимизнинг азалий миллий қадриятлариде мужассам бўлган оҳанг мажмуини сақлашга ва уларни замонавий тафаккур доирасида талқин этишга ҳаракат қилди. “Нидо” вокал-симфоник туркумида ёш композитор сеҳрли оҳанглар тараннумида аёл қалби нафосати, ўтмиш аъёнлари ва замонавий гоъларни уйғун намойён этишга ҳаракат қилди.

Композитор ижодида камер-чолғу

ДИҚҚАТ,
ТАНЛОВ!

“ВАТАН УЧУН ЯШАЙЛИК!”

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Ватанимиз мустақиллигининг 23 йиллигига бағишлаб, она диёримизда амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотлар, Ўзбекистонимизнинг буюк келажаги йўлидаги улдувдор янгиланишлар, замондошларимизнинг ёрқин сиймолари акс эттирилган, юксак маҳорат билан ёзилган энг сара бадий-публицистик мақолалар, очерклар, насрий ва шеърый йўналишдаги энг яхши асарларнинг “Ватан учун яшайлик!” IV Республика танловини эълон қилади.

Танловга 2013 йилнинг 1 августидан 2014 йилнинг 1 августига қадар республикамиздаги вақтли матбуот ва адабий нашрларда эълон қилинган ёки китоб ҳолида чоп этилган бадий публицистик мақолалар, очерклар, насрий ва шеърый йўналишдаги асарлар тақдим этилиши мумкин. Уларда замондошларимизнинг фидокорона меҳнатлари, заҳматкаш халқимиз амалга ошираётган бунёдкорлик ишлари, ижтимоий ҳаёт, маърифат ва маънавият соҳаларидаги оламшумул

ўзгаришлар, юртимиз ободлиги, миллий қадриятларимиз ва ёш авлод камоли, миллий ғурур ва ифтихор, Ватан туйғуси, истиқлол ғоялари ҳаётий мисоллар, теран фикр-мулоҳазалар билан тараннум этилиши лозим.

Танловга тақдим этиладиган асарлар Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида (Тошкент шаҳри, Ўзбекистон шох кўчаси, 16-а бино. Телефонлар: 227-08-27, 227-08-30) ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоят бўлимлари орқали

2014 йилнинг 5 августига қадар қабул қилинади ҳамда танлов ҳайъати томонидан кўриб чиқилади.

Танловга тақдим этилган ижодий ишларга қўйилган ҳужжатлар илова қилиниши лозим: — муаллиф ариза ва унинг профессионал фаолияти тўғрисида қисқача маълумот; — муаллифнинг паспорти нусхаси; — муаллифнинг манзили ва телефонлари.

ТАНЛОВ ҲОЛИДАРИ:

Битта биринчи ўрин — энг кам иш ҳақининг 75 баравари миқдориди;
Иккита иккинчи ўрин — ҳар бири энг кам иш ҳақининг 50 баравари миқдориди;
Учта учинчи ўрин — ҳар бири энг кам иш ҳақининг 30 баравари миқдориди;
Бешта рағбатлантирувчи ўрин — ҳар бири энг кам иш ҳақининг 20 баравари миқдориди пул мукофотлари билан тақдирланадилар.

Танлов ғолиблари Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 23 йиллиги байрами арафасида эълон қилинади.
Танлов ғолибларининг асарлари тўпلام ҳолида чоп этилади.
Танловга марҳамат, азиз ижодкорлар!

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

Дунё — кенг...

“ҚОР ОДАМ”

нимадан нобуа бўлган?

Хитойлик олимлар улкан “қор одам”ларнинг қирилиб кетиш сабабини уларнинг озиқ-овқат тополмасдан фақат нордон мева истеъмол қилиш туфайли тишлари тўкилиб кетгани билан изохлашмоқда. “Қор одам”ларнинг бўйи уч метр, вазни ярим тоннагача бўлган. Ҳам одам, ҳам маймунга ўхшаб кетадиган бундай приматлар бир неча юз минг йиллар бурун қирилиб кетган. Уларнинг қачонлардир мавжуд бўлгани эса фақат 1935 йилга келибгина илмий жиҳатдан эътироф этилди. Голланд антропологи Густав фон Кенигсвальд тасодифан нақ одам тишига ўхшаб кетадиган улкан тишларни кўриб қолади. Уларнинг бир қанчаси Гонконг дорихоналаридан бирида сотилган. Тишлар кўринишидан худди одам тишидек, ҳажми эса олти баробар йирик бўлган.

Кейинчалик палеонтологлар шунга ўхшаш тишлардан кўпини, ҳатто бутун бир жағни ҳам қўлга киритишди. Шунга асосланиб сертук гигантнинг қиёфа-келибати яратилди. Хитой Фанлар академиясининг Пекиндаги умуртқали жонзотлар эволюциясини тадқиқ этиш лабораторияси олимлари яқинда топилиши ва ёши тахминан бундан 400 минг йил аввалга мансуб деб ҳисобланаётган 17 та гигантопитек тишларини батафсил назардан ўтказишди. Олимлар бу тишлардаги жуда кўп емирилиш белгиларига эътибор қаратишди. Мутахассислар тадқиқотлари якунида шундай хулосага келишди: бу баҳайбат жонзотлар нотўғри ва ёмон овқатланиш оқибатида ўз тишларидан ажраб қолган. Улар озиқланадиган таомлар тури ўзгаришига эса яшайдиган жойларида иқлимга боғлиқ равишда ҳаёт шароити ва ўсимлик дунёси ўзгариб кетгани сабаб бўлган. Оқибатда баҳайбат гигантопитеклар асосан нордон меваларни еб тирикчилик қилишга мажбур бўлишган. Нордон мева эса тишининг эмал қатламини шикастлаб, чирши ва емирилишга олиб келган.

Шу нарса эҳтимолдан холи эмаски, бу улкан жониворларнинг айримлари омон қолиб, қайси бирлари мевалар билан, яна қайси бирлари бошқа нарсалар билан озиқланиб йиртиқ маҳлуқлар сифатида кун кўришга мослашган бўлиши мумкин. Фаразларга кўра, баҳайбат гигантопитеклар аслида “қор одам” деб атаб келинаётган “йета”лар бўлиб, уларни Хитойнинг юксак тоғли минтақаларида кўришгани ҳақида хабарлар онда-сонда эшитилиб қолади. Эҳтимол, бизнинг замонга қадар етиб келган мазкур “қор одам”лар бундан неча юз минг йиллар аввал яшаган улкан жундор гигантопитекларнинг эволюция натижасида ўзгариб кетган бирон турни бўлиши мумкин.

ЕРНИНГ ГЛОБАЛ ИСИШИ

Географлар Ер атмосферасида глобал даражада исийи туфайли келажақда озиқ-овқат топилиши мумкин бўлган табиий офатлар — айрим ҳудудларнинг сув босишига доир янги хариталар устида иш олиб боришмоқда. Агар кутублар ҳудудлари барча музликлар эриб биттадиган бўлса, куруқликнинг каттагина қисмини сув босиши мумкин. Америка атроф-муҳити муҳофаза қилиш агентлиги маълумотларига кўра ўтган юз йил мобайнида Ердаги харорат Цельсий бўйича 0,5 даражага кўтарилган. Бунинг оқибатида Арктика ва Антарктика музликларининг баъзи ҳудудлари эриган. Натижада жаҳон уммонлари сатҳи 20 сантиметр кўтарилган. Ҳозир музликлар Ер сатҳининг 10 фоизини эгаллаб турибди. Унинг майдони тахминий ҳисоб-китобларга кўра 9 миллион куб километрини ташкил этади. Ҳўш, агар ана шу музликлар майдони эриса қандай ҳол юз беради? Олимлар бу саволга жаҳон уммонлари сатҳи 70 метрга кўтарилди, деб жавоб беришди.

Ана шунда Лондон ёки Венеция каби соҳилбўйи шаҳарлари, биринчи навбатда Голландия ва Дания каби мамлакатлар худуди сув тағида қолиб кетади. АҚШдаги Флорида ва Алясканинг бир қисми, Боливиёнинг мамлакатларидан ҳам кўп нарса қолмас экан. Сан-Франциско шаҳри эса тепалик жойлари кўплигидан ороларга айланади. Жанубий-Шарқий Осиё, Хитой, Бангладеш, Индонезия ва бошқа ҳудудларнинг одамлар тигиз яшайдиган қисмидаги бир миллиард аҳоли ўз истиқомат жойларидан ажраб қолиши мумкин экан.

Австралия ва Африка бошқа ҳудудлардан кўра камроқ зарар кўради. Антарктида қиёфаси таниб бўлмас даражада ўзгариб кетади. Осиёдаги ҳудудларини сув босган жойларнинг аҳолиси бу қитъага кўчиб умргузаронлик қилиши мумкин бўлади. Айни чоғда Қора, Каспий ва Орол денгизлари бир-бирига туташиб, ягона сув ҳавзасига айланади. Бутун Волгабўйи, Астрахан, Санкт-Петербург шаҳри сув остида қолиб кетади. Сибирда эса орол ва ярим оролардан иборат денгиз ҳосил бўлади, демакда иқлимшунослар. Бундан 34 миллион йил аввал охириги марта шундай ҳол рўй берган. Бироқ кейин яна музликлар майдони кенгайиб, ҳозирги жүрғофий манзара ҳосил бўлган.

Шунга қарамай, National Geographic томонидан илгари сурилган мазкур глобал исийи муаммосини мунозарали, бундай ҳол юз бермаслиги мумкин, деб ҳисобловчи олимлар ҳам кўпчилик. Бироқ инсон фаолияти туфайли келиб чиқаётган иқлим ўзгариши оқибатларини назарда тутиш ва мумкин қадар унинг олдини олиш инсониятнинг бугунги кундаги долзарб масаласига айланиши зарур.

Интернет хабарларидан.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва «Ижод» жамоат фонди уюшма аъзоси Шахло Ахоровага отаси

ЎРИНБОЙ отанинг

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдиради.

“ШАРҚ” ТУҲФАЛАРИ

Эртанимизнинг мунавварлиги, ойдиллиги ёш авлод бутун ўқитган бадий китобларга ҳам боғлиқ. Зотан, болаларнинг маънавияти мутолаа билан шаклланади. Ҳеч бир тарғибот, панд-насихат бадийнинг ўрнини боса олмайди. Сир эмас, ҳар бир китобнинг нашри иқтисодга бориб тақалади. Лекин болаларга тақдим қилинаётган китоблар ҳақида ўйлаганимизда ҳеч қачон ҳисоб-китоб биринчи ўринга чиқмаслиги керак. Балки маънавият, маърифатдан эртага расо бўй кўрсатадиган инсонни ўйлаб ҳиммат кўрсатишимиз чинакам жонқуярлик, саховат ҳисобланади. Зеро, келажаги маънавиятга миллатнинг иқтисодиди ҳам юксалади, тўқис бўлади.

“Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таъририятда болалар адабиётини чоп этиш доимий эътиборда. Қувонарлиси янги лойиҳалар, янги туркум ва йўналишлар бўйича айни куннинг боласини янги адабиёт ёки мумтоз бадий дурдоналари билан ошно этишга ҳаракат қилинапти. Жумладан, яқинда “Болалар кутубхонаси” деб номланган янги туркумдан тўртта китоб ёруғлик юзини кўрди.

Доимий ҳамроҳ

“Олтин шохли кийик”

Ўтган асрнинг 70 – 80-йилларида ўзбек болалар адабиётида асарлари воқеа бўлган адиб Турғунбой Ғойиповнинг замонавий эртаклари илмга тарғиб, тараққиётга ҳамнафас фантазияси билан бугун ҳам ёш китобхонни ўзига мафтун этади. Қолаверса, бола-опаларнинг орзу-хаваслари билан танишиб, уларни ўзлариники билан солиштириб, мароқланиши тайин.

“Гулбахорнинг аўстлари”

Боланинг тилини топиш, унинг дилига ажиб таъсир этадиган соддагина битикларни яратиш ҳар қандай қаламкашнинг ҳам қўлидан келавермайди. Бунда ижодкорга адиблик билан муаллимлик иқтидорини кўш қанот бўлсагина асардаги тасвир бола қалбида унутилмас, бир умрлик таассурот қолдиради, устози қаторида ўқувчини тарбиялайди. Замира Иброҳимованинг боғча ёшидаги ва бошланғич синф ўқувчиларига мўлжаллаб дасталанган ҳикоялар ва эртаклар тўплами шу мезонга кўра болаларга доимий ҳамроҳ бўла олади. Ички саҳифалари рангли расмлар билан безалган бу китоб ўқувчилар кўзини ва кўнглини қувнатади, деб умид қиламиз.

“Тоза ҳаво”

Китоб бошига мухтасар сўз битган таниқли адибимиз Омон Мўхтор ўричли таъкидлаганидек, “Адиба Мухайе Тўлаганова ҳикоялари анча оддий, уларда қутилмаган нарсалар, кескин воқеалар йўқ. Ҳаёт ўз табиий оқимида акс этади. Ҳикоя ютуғи — шу самимиятда. Болалар ҳаётдан олиб ёзилган бу ҳикояларни ўқиб, адибанинг кузатишлари, таассуроти ҳали қаламга олинганидан бойроқ, кенгроқ эканлигини ҳис этасиз”. Дарҳақиқат, бу кичик ҳикояларда ўзбек оиласи, турмушида ҳамроҳ воқеа ва ҳодисалар жозибали тарзда қаламга олинганки, уларни ўқиб қилшқ ҳаёти, миллатнинг турмуш тарзи борасида болалар тасавури кенгайди, билими бойийди.

“Зумрад томчилар”

Ушбу мўъжаз тўпلامга дунёга машҳур аллома адиблар — Лев Толстой, Леонард да Винчи, Михаил Пришвин, Константин Паустовский ва Владимир Далнинг рангин табиат, жониворлар ҳаёти ҳақида аломат қўшиқдай куйланган, ўқувчи қалбини сурур ва завққа тўлдирадиган кичик асарлари жамланган. Таржимон Ойгул Суяндиқова.

Мазкур китобларга Вафо Файзуллох муҳаррирлик қилган. Яна бир эътиборли жиҳати ушбу туркумда нашр этилган китобларнинг шакли ва бадий графикаси ҳам диққатга сазовор. Уларда истеъдодли, ёш рассомлар Хурсаной Иноғомова, Умид Сулаймонов, Жамшид Рашидов ва Санъат Илиусеновнинг мусаввирлик борасидаги изланишлари ўрин олган.

Расулжон НАФАСОВ

Азамат ОШАТОВ. «Бодом гули».

“КУШ ПАТИ”

Ватанимиз таъриф-тавсифини келтириш, уни ошқора шарафлаш ёки шонли тарихи, баҳодир ўғлонлари шайнига ашёр битиш — турли усул, восита ва услубларда куйлаш қалам аҳлининг ўз инон-ихтиёридаги ижодий иш. Бироқ айтилган, битилган манзумага доимо қўйиладиган талаб бирдек: ҳар бир сўз дил тубидан чиқиси, рост ва самимий бўлиши лозим.

Таниқли шоир Турсун Алининг Ватан мавзусидаги шеърлари дилга яқин, кўзга иссиқ қадрдон

манзараларнинг тиниқ тасвири билан ёдга муҳрланади.

Бедароқ. Ёлғизоқ йўл,
Дил тоқиди камалак тўйғу.
Узатсам гар далаларга қўл,
Қўшлар қўнган бизнинг кўрқув...

“Янги аср авлоди” нашриётида чоп этилган шоирнинг “Куш пати” номли китобига юқоридаги каби дилгир тўйғулар суратланган шеърлари, “Қора юрак”, “Полвон” номли достонлари, XIII-XIV асрларда яшаб ижод этган хитойлик мумтоз шоира Чжан Кэцзю шеърларидан қилинган таржималар

сурур таржима шеърлар мутолаасида давом этади.
Тўпلامга Г. Мирзаева муҳаррирлик қилган.

жамланган.

Инсон рухий оламининг минг турли товланишлари, ҳолатлари қизиққан, таъсирчан тарзда бадий ифода-ланган шеърлар, достонлар оҳанги, улардан олинган завқ ва

“МЕН ЮЗ ҚИЗГА ШАЙДОМАН”

Жаҳон адабиётининг шундай дурдона асарлари борки, қалбимизга яқин ўзбекча оҳангларида жаранлагани учун халқимизнинг маънавий мулкига айланган, муаллифлари эса худди ўзимизнинг шоир-ёзувчиларимиздай бўлиб қолган. Таниқли авар шоири Расул Ҳамза-тов ана шундай адиблардан.

“DAVR PRESS” нашриёт-матбаа уйи шоирнинг мухлислари ага ажайиб туҳфа тайёрлаб, унинг “Мен юз қизга шайдоман” китобини кўп минг нусхада чоп этди. Китобдан шоирнинг “Она тилим”, “Турналар”, “Тоғлик бургулар”, “Қайсин Қулиев хотирасига” каби машҳур шеърлари, сара сонетлари, саккизликлари, тўртликлари, “Беш панжа” ва “Шо-милнинг муҳаббати” достонлари, “Оналар асранг” достони ва “Менинг Доғистоним” бадиасидан парчалар ўрин олган.

Шоир таъкидлаганидек: “Ҳеч бир ёзувчи фақат ўз миллати қувонч-ташвишлари билан чегараланиб қола олмайди. Унинг қалбини ҳамisha умуминсоний қувонч-ташвишлар ҳам безовта қилади”.

Китобни она тилимизга шоир Асрор Мўмин ўйрган. Муҳаррир Хосият Ражабова.

“АЗАЛИЙ ҒУССА”

Шеърсевар халқимизга, адабий жамоатчиликка ўзининг “Хул” (1993), “Хабарсиз севинч” (1997), “Мангу лаҳза” (2000) ва “Жон йўли” (2008) номли шеърый, “Чақмоқ ёруғи” (2012)

номли насрий китоблари билан танилган шоир Вафо Файзуллох “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таъририятда чоп этилган янги шеърлар китобини “Азалий ғусса ёхуд фаршталар учраштиради орзуларни” деб атаган.

Шоир она диёримиз манзараларини рангин иборалар воситасида чизди ва дил изҳорини, айни лаҳзалардаги қалб кечинмаларини ана шу тиниқ лаҳзалар замирига синдиради. Тимсоллар, рамз ва бадий деталларга юкланган маъно-моҳият қатида чинакам гўзалликка ошурфта кўнглининг рост ва самимий иқроллари буй кўрсатиб туради. Куйидаги мисралар фикримизга бир далил бўла олади:

Осмоннинг рангига қўшилган ранглар,
Олмазар хидини ҳидлайди тугиб,
Қишлоқ. Бошланади пистокки жанглар,
Яшамайди улар баҳорини кутиб.

Пистокки жанглар — қир-адилларни яшилликка буржашга киришган қўлдан хуружи — фасларнинг галаёни ўрин алмашиши, табиатнинг азалий, бардавом ҳаракатини шоир суратлантириб кўрсатади.

Тўпلامдаги “Арафа оқшоми”, “Кўшиқ”, “Николло Паганинининг “Алпомиш” достони”, “Чўлпон”, “Нуроталик бола сафари” ва бошқа шеърларда ҳам шоирнинг чин дил изҳорига гувоҳ бўламиз. Бу каби манзумалар фақат завқ-шавқ уйғотмайди, балки маъбудлик, ҳаёт, бардавом қадриятлар ҳақида ўй-хаёл суришга, муайян ҳаётий хулосаларга келишга туртки беради.

“Азалий ғусса” китобига Қодиржон Қайумов муҳаррирлик қилган.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ
ВА СПОРТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ,
ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ

ҲОМИЙ: “МАТБУОТ ТАРҚАТУВЧИ”
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

O'zbekiston
adabiyoti va san'ati

Манзилимиз: Тошкент — 100083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 233-52-91 Электрон манзилимиз:
Котибият — 233-49-93 uzas@mc.s.uz

Танқид ва адабиётшунослик бўлими: 233-58-86 Санъат бўлими: 233-56-40
Ижтимоий ҳаёт бўлими: 233-57-42 Назм ва наср бўлими: 233-58-60

Бош
муҳаррир
Саъдулла
ҲАКИМ

Таъририятга келган кўеъмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди.
Муаллифлар фикри таъририят нуктаи назардан фарқланши мумкин.

Масъул котиб — Асрор СУЛАЙМОНОВ
Навбатчи муҳаррир — Аҳмад ОТАБОВ
Саҳифаловчи — Элёр АХМУДОВ

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмахонаси.

Босмахона манзили: Вуюк Турон кўчаси, 41-ўй

Босишга топшириш вақти — 20.00. Босишга топширилди — 21.28

Газета Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг 13.06.2007 йил 0283-рақам билан рўйхатга олинган. Адаби — 7025 Бурорта Г — 350. Ҳажми — 3 босма табоқ А-2. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 5

ЖУМА КУНАЛАРИ
ЧИҚАДИ.
СОТЎВДА НАРХИ
ЭРКИН.

ISSN 2383-6144

